

Kâzım Karabekir'in Yarım Kalan Mülakatı: 3 Nisan 1939'da Tan Gazetesinde Yayımlanan Mülakata Tepkiler ve Dönem Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Serdar KARA

Öğr. Gör. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü

E-Mail: serdarkaratarih@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6969-8054

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 21.09.2021 Kabul Tarihi / Accepted: 01.08.2022

ÖZ

KARA, Serdar, **Kâzım Karabekir'in Yarım Kalan Mülakatı: 3 Nisan 1939'da Tan Gazetesinde Yayımlanan Mülakata Tepkiler ve Dönem Üzerine Bazı Değerlendirmeler**, CTAD, Yıl 18, Sayı 36 (Güz 2022), s. 907-942.

Millî Mücadele'nin önemli isimlerinden Kâzım Karabekir, Cumhuriyet'in ilk yıllarında iktidara muhalif bir pozisyon almış ve sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde siyasi hayattan tasfiye edilmiştir. Atatürk'ün ölümünün ardından İsmet İnönü'nün başlattığı bazı eski muhaliflerle barış siyaseti çerçevesinde tekrar siyasi hayata dönebilen Kâzım Karabekir milletvekili olduktan kısa bir süre sonra Tan gazetesine bir mülakat vermiştir. Bu mülakatın ilk kısmı 3 Nisan 1939 tarihinde yayımlanmıştır. Ancak mülakattaki Atatürk dönemine ilişkin bazı eleştiriler dolayısıyla kimi üniversite gençleri

tarafından protesto düzenlenmiş, bunun üzerine mülakatın yayımı durdurulmuştur. Buna rağmen mesele hızlı bir şekilde büyümüş, Karabekir'in beyanati hem basında hem de CHP Parti Grubunda oldukça sert eleştirilere maruz kalmıştır.

Çalışmada mülakatın içeriği ve yayımlanmasından sonra başına gelenlerin yanı sıra basında ne gibi tepkiler verildiği, Parti grubundaki tartışmalar, çeşitli anılara yansıyanlar incelenmiş ve bu mülakat üzerinden dönemin siyasi yaşamı, basın hayatı üzerine bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kâzım Karabekir, İsmet İnönü, Atatürk, CHP, Türk Basını

ABSTRACT

KARA, Serdar, Kâzım Karabekir's Incomplete Interview: Reactions To The Interview Published In The Tan On 3 April, 1939 And Some Evaluations On The Period, CTAD, Year 18, Issue 36 (Fall 2022), pp. 907-942.

Kâzım Karabekir, one of the prominent figures of the Turkish Independence War, had taken an opponent position against the government in the first years of the Turkish Republic and then he was eliminated from political life. After Atatürk's death, Kâzım Karabekir, who was able to return to political life within the framework of the peace policy initiated by İsmet İnönü with some former opponents, gave an interview to the Tan, which was daily newspaper, shortly after he became a deputy. The first part of this interview was published on April 3, 1939. However, due to some criticisms about the Atatürk period in the interview, some university students protested, and the interview was stopped to be published. Despite this, the issue grew rapidly, and Karabekir's statement was subjected to severe criticism both in the press and in the CHP (RPP) Party Group.

In the study, besides the content of the interview and what happened to him after its publication, what kind of reactions he received in the press, discussions in the Party group, and its reflections on various memories were examined. The political life and press life of the period were interpreted through this issue.

Keywords: Kâzım Karabekir, İsmet İnönü, Atatürk, CHP (RPP), Turkish Press.

Giriş

Kâzım Karabekir 1882 yılında İstanbul'da doğdu. 1905 yılında Harp Akademisini birincilikle bitirip kurmay yüzbaşı rütbesiyle orduya katıldı.

Harbiye'de, sonraki yıllarda tarih sahnesinde önemli roller üstlenecek Mustafa Kemal Atatürk, Ali Fethi Okyar, Refet Bele, İsmet İnönü gibi isimlerle birlikte okudu. Enver Bey ile İttihat Terakki Cemiyetinin Manastır şubesini kurdu. 31 Mart Vakası'nı bastıran Hareket Ordusu'nun içerisinde bulundu. 1911 yılında adının yanına "Karabekir" sözcüğünü ekletti. Balkan Savaşları'nda, Birinci Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde yer aldı. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a döndü. Bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Anadolu'da bir göreve (Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Komutanlığına) atandı. Bu sırada Millî Mücadele'nin örgütlenmesine önemli katkı sağladı ve Millî Mücadele'nin öncü isimlerinden biri olarak anılmaya başlandı. TBMM tarafından Doğu Cephesi Kumandanlığına getirilen Karabekir, bu cephede Ermenistan'a karşı zafer elde ederek TBMM'nin ilk resmî başarısı olan Gümrü Antlaşması'nı imzaladı.

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından Kâzım Karabekir, Rauf (Orbay) Bey, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Refet (Bele) Paşa gibi Millî Mücadele'nin lider kadrolarından isimler temel siyasal kararlarda kendilerine danışılmadığından şikâyet ederek geri plana itildiklerini düşünmeye başlamışlardı. Bu isimler Cumhuriyet'in ilanından bir süre sonra Millî Mücadele sürecinde birlikte hareket ettikleri Mustafa Kemal'le yollarını ayırdılar ve Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdular. Karabekir de bu partinin kurucuları arasında yer aldı ve partinin başkanlığını üstlendi.¹ Ancak parti, Şeyh Said İsyanı sonrası İstiklal Mahkemeleri tarafından kapatıldı. Kapatılan partinin isimleri bir süre daha siyasi hayatlarını sürdürmeye çalışmışlarsa da 1926 yılına gelindiğinde İzmir Suikastına ilişkin yargılamalarla birlikte tasfiye oldular. Karabekir de İzmir Suikastına ilişkin tutuklananlar ve yargılananlar arasında yer almıştır. Başta Başvekil İsmet Paşa'nın araya girmesiyle serbest bırakılmışsa da daha sonra tekrar tutuklanmış, yargılamalar neticesinde beraat etmiştir. İkinci TBMM'nin sona ermesinin ardından milletvekilliği bitmiştir.²

Muhalefetin tasfiyesinin ardından Mustafa Kemal Paşa, 1927 yılında okuduğu *Nutuk*'ta Millî Mücadele döneminden yakın arkadaşları olan Rauf Bey,

---

¹ Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, Çev. Nüzhet Salihoglu, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2010, s. 205-206.

² *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Düzenleyen Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, 2012, s. 424-427; Cemalettin Taşkıran, *Millî Mücadele'de Kâzım Karabekir Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999; Hakan Özoglu, *Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası, 150'likler, Takerir-i Sükân ve İzmir Suikasti*, Çev. Zuhâl Bilgin, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011; İsmet İnönü, *Hatıralar*, Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006, s. 473-476.

Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Halide Edip Hanım, Adnan Bey gibi isimlerin yanında Kazım Karabekir'e de bazı suçlamalarda bulunmuş; bu isimleri Millî Mücadele sırasında bazı zorluklar çıkartmak, yetersiz olmak ve inkılabı karşı çıkmakla eleştirmiştir. *Nutuk*'ta eleştirilen isimlerden bazıları daha sonra bu suçlamalara yanıt vermeye çalışmıştır.³ Bunlardan birisi de Kazım Karabekir'dir.

Kimi tarihçiler *Nutuk*'u, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın geçmişte yaşananlara ilişkin bir hesaplaşması olarak değerlendirmektedir.⁴ *Nutuk*, aralarında Karabekir'in de bulunduğu eski önderlerin tasfiyesini haklı göstermek üzere okunmuştur. *Nutuk*'ta bu isimlerle ilgili 52 pasaj vardır ve bütün metin boyunca bunların rolleri küçümsenmiştir.⁵ Hakan Uzun'un *Nutuk*'la ilgili yapmış olduğu çalışmadaki verilere göre Kazım Karabekir, *Nutuk*'ta 44 defa olumsuz bağlamda ele alınmıştır. Uzun'un hazırladığı tabloda, *Nutuk*'ta olumsuz bağlamda ele alınan isimlerden oluşan 192 kişilik listede Kâzım Karabekir 10. sırada yer almaktadır.⁶

1927 yılından sonra siyasetten tasfiye olan Karabekir, bir nevi inzivaya çekilmiş ve bu süreçte anılarını yazmaya çalışarak güncel siyasetten uzak durmaya gayret etmiştir. Bununla birlikte, devlet takibinde olmuştur.⁷ Ancak, Atatürk'ün ölümünün ardından İnönü'nün barış siyaseti çerçevesinde tekrar milletvekili olarak siyasete dönen Karabekir, 5 Ağustos 1946'da TBMM Başkanlığına seçilmiştir. 26 Ocak 1948'de Ankara'da vefat etmiştir.⁸

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra giriştiği eski muhaliflerle barış siyaseti çerçevesinde tekrar siyasi hayata dönen Kâzım Karabekir'in tam da bu sırada *Tan* gazetesine verdiği mülakat kamuoyunda kısa süreli fakat hararetli tartışmalara yol açmıştır. Bu çalışmada mülakatın yarattığı

---

³ Hakan Uzun, *Atatürk ve Nutuk*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s. 42.

⁴ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 7. Basım, İstanbul 2015, s. 180-183; Uzun, *age.*, s. 69-70.

⁵ Erik Jan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma, Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*, Çev. Ergun Aydınoglu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009, s. 21-22.

⁶ Uzun, *age.*, s. 450.

⁷ Ali Ulvi Özdemir, "Kâzım Karabekir'in Muhalefete Geçiş ve Bu Süreçte Devlet Tarafından İzlenmesi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 15, Sayı 30, Güz 2019, s. 135-167.

⁸ *Millî Egemenlik ve TBMM*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1987, s. 99; Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, 2. Baskı, İstanbul, 1999, s. 115-118.

tepkiler incelenecek, dönemin atmosferi üzerine bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

İnönü Dönemi'nin Geçmişle Barış Siyaseti ve Karabekir'in Siyasete Dönüşü

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılması ve 1926 İzmir Suikastı Yargılamaları neticesinde siyasi hayattan tasfiye edilen ve *Nutuk*'ta olumsuz bir şekilde anılan Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele gibi isimler Atatürk'ün sağlığında tekrar aktif siyasete dönebilmişlerdir. Atatürk, Kâzım Karabekir ve Rauf Orbay ile de bir araya gelmek istese de bu gerçekleşmemiştir.⁹ Dahası, Karabekir bu dönemde aktif siyasete dönemediği gibi yukarıda belirtildiği üzere gözetim altında tutulan bir isim olmuştur.¹⁰

İsmet İnönü, Cumhurbaşkanlığına seçildikten sonra bir taraftan Başbakanlık görevinden ayrıldığı dönemde kendisine karşı bir tavır sergileyen İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Recep Zühtü, Kılıç Ali gibi isimleri tasfiye ederken, diğer taraftan Atatürk Dönemi'nde çeşitli nedenlerle siyaseti terk etmek durumunda kalmış ve yeniden aktif siyasete dönememiş isimlerden bazılarıyla yeniden ilişki kurmak, uzlaşmak ve onları tekrar aktif siyasete dâhil etmek yönünde bir siyasa benimsemiştir. Bu isimler arasında Hüseyin Cahit Yalçın, Fethi Okyar, Rauf Orbay, Adnan Adıvar gibi isimler yer almaktadır. Kâzım Karabekir de İnönü Dönemi'nin bu barış siyaseti neticesinde aktif siyasete dönüş olanağı yakalamıştır.¹¹

İlk olarak, Kazım Karabekir, İsmet İnönü'nün 11 Kasım 1938'de Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesi üzerine bir tebrik göndermiş; kendisine 14 Kasım'da İnönü'den cevap gelmiştir. Karşılıklı adımların ardından görüşmeler sıklaşmaya başlamıştır. Sonraki günlerde İnönü ve Karabekir gerek baş başa, gerekse aileler nezdinde defalarca görüşmüştür.¹² Bu noktada Karabekir ile

⁹ Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2003, s. 148; Uzun, *age.*, s. 106-108.

¹⁰ Cemil Koçak, *Karabekir'in Kavgası*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 18-22; Özdemir, *agm.*, s. 135-167.

¹¹ Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt I, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2010, s. 173-179; Turan, *İnönü*, s. 148-150; Uyar, *age.*, s. 84-85, 338-341. Bu dönemde yalnızca Karabekir değil tasfiye edilen başka isimlerden gözetim altında tutulmuşlardır, bk. Süleyman Beyoğlu, *İki Devir Bir İnsan: Ahmet Faik Günday ve Hatıraları*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 470; *Kadırbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, Hazırlayan Ömer Faruk Lermioğlu, Sebil Yayınları, İstanbul, 2007, s. 263-277.

¹² Kâzım Karabekir, *Günlükler 1906-1948*, Cilt II, Düzenleyen Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2020, s. 1075-1076, 1081-1087.

İnönü arasında geçmişe dayanan sıkı bir dostluk olduğunu da hatırlamak gerekir. İki isim Harbiye yıllarından beri aralarında bir sınıf olmasına rağmen oldukça yakın dosttur.¹³ Öyle ki, İsmet İnönü'nün 1919 yılından ölümüne dek tuttuğu defterlerin ilk sayfasına Karabekir ile İnönü karşılıklı dostluk hislerini gösteren notlar yazmışlardır.¹⁴

İnönü'ye göre, ihtilaf ve nifak şahsi meselelerden doğmuştur. *Defterler*'inde, Şükrü Kaya'nın son günlerde herkesi takip ettirdiğinden ve bunun özellikle eski muhaliflere eziyet verdiğinden bahseden İnönü, Atatürk'ün ölümünün ardından yapılması gereken ilk işin dâhilde emniyeti sağlamak olduğundan söz etmektedir. Eski muhaliflerin teskini, mümkünse kazanılmasını kıymetli bir adım olarak değerlendirmektedir. Bu amaçla, Celal Bayar'ı Kâzım Karabekir ve Hüseyin Cahit ile temas etmekle görevlendirmiş, partiye girmelerinin ve milletvekili yapılmalarının sağlanmasını talep etmiştir.¹⁵

Tam da bu dönemde yapılacak olan ara seçimleri bir fırsat olarak değerlendiren İnönü, siyasi uzlaşma sağladığı eski muhalifleri sistemin içerisine dâhil etmek suretiyle kazanarak tek parti bünyesi içerisinde eritmeyi başarmıştır.¹⁶

Koçak ve Öymen'in aktardıklarına göre, sisteme dâhil olan eski muhalifler Millî Mücadele'deki ve Atatürk dönemindeki siyasi anlaşmazlıkları, çatışmaları gündeme getirmemeye, eski defterleri kapatmaya razı olarak yeni dönemde görev almayı kabul etmişlerdi.¹⁷ Cihad Baban ise sonraki yıllara ait naklettiği bir anısında bunu kısmen teyit etmektedir. Baban, 1946 yılında Kâzım Karabekir'den Millî Mücadele dönemi hakkında bir yazı istemiş ancak Karabekir kesin olarak bu teklifi reddetmiş ve Çankaya'yı işaret ederek İnönü yaşadığı müddetçe hiçbir şey konuşmayacağını belirtmiştir.¹⁸

---

¹³ İnönü, *Hatıralar*, s. 28, 88, 561-562.

¹⁴ İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, Cilt I, Düzenleyen Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 5. Daha önce de zikredildiği üzere İzmir Suikastı Yargılamalarında İsmet Paşa, arkadaşı Kazım Karabekir için devreye girmiş, bazı söylentilere göre beraat etmesinde rol sahibi olmuştur. İnönü, *Hatıralar*, s. 475.

¹⁵ İnönü, *Defterler*, s. 258.

¹⁶ Koçak, *Millî Şef Dönemi I*, s. 180-181.

¹⁷ Koçak, *age.*, s. 181-182; Altan Öymen, *Bir Dönem Bir Çocuk*, Doğan Kitap, İstanbul, 2002, s. 100-101.

¹⁸ Cihad Baban, *Politika Galerisi, Bir Devrin Hükümdarları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 288-289.

Öte yandan, aktif siyasete dönen isimlerin, siyasi arenada artık eski güçlerinden uzak oldukları muhakkaktır. Millî Mücadele'deki rolleri dolayısıyla saygı görmüşlerdir. Karabekir örneğinde olduğu üzere TBMM başkanlığına dahi yükselmek söz konusu olmuştur. Fakat bütün bunlar Zürcher'e göre bir "rehabilitasyon süreci"dir ve rolleri büyük ölçüde törensel olmaktan ileri gitmemiştir.¹⁹

İnönü'nün barış siyasasını başlatmasında Avrupa'da giderek artan savaş rüzgârları da etkili olmuştur. Bu durumdan kaygı duyan İnönü, yurttan iç barışı ve birlikteliği sağlamayı gerekli gördüğünden bu yola başvurmuştur.²⁰

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na göre İnönü, Atatürk'ün ölümünden sonra devlet otoritesinin sarsılmasını engellemek amacıyla hem kendisi aleyhine faaliyetlere girişen isimleri tasfiye etmiş, hem de eski muhaliflerle barış yapmak yoluna girmiştir. Dönemin dış politik koşullarının da bunu gerektirdiğini savunan Yakup Kadri, İkinci Dünya Savaşı'nın patlamak üzere olduğu bir dönemde iç politikanın "diriltularından" sıyrılmaya ve tam manasıyla millî birliğe dayanmaya ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.²¹ Ali İhsan Sabis ise bunun bir "kompliman" olduğunu, İnönü'nün kendisini zayıf hissettiği için mecburiyet dolayısıyla yaptığı düşüncesindedir.²²

İnönü'nün barış siyasası o günün koşulları içerisinde açıktan kayda değer bir karşı çıkış yaratmamışsa da bu siyasaya içten içe bazı tepkilerin olduğu anlaşılmaktadır. Nadir Nadi daha sonra yayımlanan anılarında, yenilenen seçimler sonucunda dikkate değer bir değişiklik olmadığını belirtmekle birlikte Atatürk devrinin "mutat zevat" olarak anılan bazı isimlerinin liste dışı kalmasına ve yerlerine "Atatürk zamanında devrimlere karşı gelmekle tanınmış" olarak nitelendirdiği isimlerin alınmasına dikkat çekmektedir. Bu isimlerden biri olarak gördüğü Kâzım Karabekir'in, bu çalışmanın konusu olan Tan gazetesine verdiği mülakata da kısaca değinen Nadi, mülakatı "kein kokulu bir demaç" olarak nitelendirmiş ve "Atatürkçü basın ve gençlik arasında" sert bir tepki yarattığını ifade etmiştir. Nadi, o dönem kendi aralarında yapmış oldukları konuşmalarda İnönü'yü devrimlere sadık olmakla birlikte Atatürk'le şöhret yarışına kalkışmış

---

¹⁹ Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, Çev. Gül Çağalı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 133-134.

²⁰ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap (Birinci Bölüm), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 23-26.

²¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968, s. 151-153.

²² Baban, *age.*, s. 288.

biri olarak değerlendirdiklerini ve bunu tehlikeli bulduklarını aktarmaktadır.²³ Zürcher de Nadi'nin bu kanaatini desteklemektedir. Zürcher'e göre İnönü, Cumhurbaşkanlığı döneminde bizzat kendi etrafında bir kült oluşturulmasını teşvik etmiş ve "Millî Şef" sıfatını almış, "Atatürk'ü "Ebedi Şef" olarak geri plana itmiştir.²⁴ Bu değerlendirmelerin bir yere kadar doğru olduğu söylenebilir. Hakkı Uyar'ın da belirttiği üzere Millî Şeflik yılları, İnönü'nün yüceltildiği bir dönem olmuştur. Özellikle I. ve II. İnönü Savaşları ile Lozan Antlaşması'nın yıl dönümlerinde İnönü'nün yeri önemle vurgulanmıştır.²⁵

Özellikle sonuçları açısından İnönü'nün barışma siyasasını eleştiren Turan, bu girişimin devrim yerine evrimi savunmuş olanların güçlendiğini ve çok geçmeden devrimlerden ödün vermede etkili olduğunu dile getirmiştir. Karabekir'in Tan gazetesine vermiş olduğu demece de değinen Turan, eski muhaliflerin Atatürk'ü, devrimi eleştirmeyecekleri varsayımının, Karabekir'in demeciyle boşa çıktığını dile getirmiştir. Turan'a göre Karabekir dışında diğer isimler Atatürk'ü eleştirmeme koşuluna uymuşlarsa da²⁶ 3 Nisan 1939'da yayımlanan mülakata gösterilen tepkiler karşısında söyleyişi kesen Karabekir, aslında iddialarından vazgeçmemiş, daha sonra da eleştirilerini dile getirmiştir.²⁷

Esasında bu barış siyasası İnönü Dönemi ile birdenbire ortaya çıkmış değildir. Atatürk hayattayken eski muhaliflerden bazılarıyla barışılması, çıkarılan af yasası ile 150'liklerin affedilmiş olması ve kendilerine yurt dışından dönüş imkânı verilmesi İnönü Dönemi barış siyasasının öncüsü olarak sayılabilir.²⁸ Fakat İnönü Dönemi'nde uygulanan barış siyasası sadece birtakım isimlerin veya grupların affedilmesinden ziyade tasfiye edilen iktidardaki bir grubun yerine affedilen isimlerin en azından bir kısmının ikamesi ve böylelikle yeni iktidarın kendisine bir dayanak bulması şeklinde yorumlanabilir. İnönü kendisine karşı isimleri tasfiye ederken yerlerine kendisine daha yakın şahısları veya eski küskünleri getirmiş böylelikle kendi iktidar elitini oluşturmuştur. Eski muhaliflerin tekrar siyasete dâhil olması da yeni iktidar çevresinin doğuşu veya iktidara dayanak sağlayacak bir güç yaratmak şeklinde değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte, Millî Şef yıllarında Atatürk Ebedi Şef olarak telakki edilmiş, inkılaplar hususunda ciddi bir eksen kaybı yaşanmamıştır. Atatürk'ün çevresinde

²³ Nadi Nadi, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1991, s. 20-21.

²⁴ Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma...*, s. 255-256.

²⁵ Uyar, *age.*, s. 341.

²⁶ Turan, *İnönü*, s. 151.

²⁷ Turan, *Devrim*, s. 27.

²⁸ Koçak, *Millî Şef Dönemi I*, s. 173-174.

yer alan bütün isimlerin ve Atatürk imajının tamamen tasfiye edildiği gibi bir anlam kesinlikle çıkartılmamalıdır. İnönü'nün, Atatürk'e ve inkılaplara karşı bir anlayışa sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak İnönü bu dönemde, iktidardaki yerini sağlamlaştırmak amacıyla hem kendi karizmasını ön plana çıkartmış hem de kendi iktidar çevresini yaratmaya çalışmıştır.

Karabekir'in Çeşitli Hatıralarının Tefrika Edilmeye Başlanması

Kazım Karabekir, *Nutuk*'ta yer alan kendisine yönelik eleştirilere cevap verebilmek için biraz zaman geçmesini, Takrir-i Sükûn Dönemi'nin sona ermesini ve belli bir yumuşamanın başlamasını beklemiştir. Karabekir, *Nutuk*'un söylenmesinden hemen sonra hiçbir yorum yapmadığı gibi, herhangi bir polemige de girmemiştir. Ancak 1933 yılına gelindiğinde *Milliyet* gazetesindeki bir yazı vesilesiyle girişimde bulunmuştur.²⁹

Dönemin *Milliyet* gazetesinde "*Millici*" müstear adıyla kaleme alınan yazılarda, Karabekir Millî Mücadele'deki yerinin sarsılmaya çalışıldığını düşünmüş ve kendisine yönelik ithamları basına gönderdiği mektuplarla yanıtlamaya çalışmıştır.³⁰ Kazım Karabekir, göndermiş olduğu mektuplarda kendisine yönelik ithamlara cevap verirken, araya kendisinin Millî Mücadele'deki rolüne ilişkin de düşüncelerini sıkıştırmış ve Uzun'un da belirttiği üzere olay *Nutuk*'a cevap şekline dönüşmüştür.³¹ Bu polemigin ardından Karabekir aynı yıl içerisinde "*İstiklal Harbimiz'in Esasları*" adlı eserini hazırlamışsa da bu çalışması toplatılarak yakılmıştır.³²

---

²⁹ Uzun, *age.*, s. 46-47.

³⁰ Erol Evcin, "Kâzım Karabekir Paşa'nın Basında Neşredilen Tarihi Mektupları ve Bunların Kamuoyundaki Yansımaları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 29, Sayı 87, Kasım 2013, s. 3-58; Uzun, *age.*, s. 46-49. Bu hadiseye ilişkin ayrıca bk. [Feridun] Kandemir, *Siyasi Dargınlıklar*, Cilt 5, Ekicigil Matbaası, İstanbul, 1955.

³¹ Uzun, *age.*, s.47.

³² Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz'in Esasları*, Düzenleyen Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s. 9; Koçak, *Karabekir'in Kangası*, s. 18-22; *Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 305-308; Uzun, *age.*, s. 49-50; Zürcher, *age.*, s. 18-20. Günday'ın hatıralarına göre Karabekir anılarını Faik Günday, Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa, Halid (Akmansü) Bey'e okutarak düşüncelerini istemiş, gelen itirazlar doğrultusunda Karabekir bazı tashihler yapmıştır. Yine Günday'ın aktardığına göre basım sürecinde Karabekir tanıdıklarına kitabı gösterip, bir zarar gelip gelmeyeceğini sorarken, kitap Siirt mebusu Mahmut (Soydan) Bey'in eline geçmiştir. Mahmut Bey de kitabı Mustafa Kemal Paşa'ya göstermiştir. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa, Kazım Özalp ile Kılıç Ali'yi İstanbul'a göndermiş ve kitap yakılarak imha edilmiştir, bk. Beyoğlu, *age.*, s. 470-471.

Karabekir'in ölümünden ancak uzun yıllar sonra yayımlanabilen hatıraları hakkında en dikkat çekici değerlendirmelerden birisi Zürcher'in "anti-nutuk" nitelendirmesidir. Karabekir'in *İstiklal Harbimiz* adlı hatıraları ile *Nutuk* arasındaki biçim benzerliklerine dikkat çeken Zürcher, Karabekir'in hatıralarının *Nutuk*'a bir tepki niteliği taşıdığını belirtmektedir. Karabekir, *İstiklal Harbimiz*'de *Nutuk*'taki eleştirilere ve rolünün küçümsenmesine karşılık kendi savunmasını yapmıştır.³³ Bunu yaparken sadece *Nutuk*'taki kendisine yönelik iddialara karşı çıkmakla kalmamış, Atatürk'e karşı birtakım suçlayıcı ifadelerde de bulunmuştur.³⁴

Öyle görünüyor ki, Kâzım Karabekir yaşamı boyunca ve hatta kendisinden sonraya miras bırakacak bir şekilde *Nutuk*'a cevap vermeyi ve tarihsel rolünün kendince daha doğru bir yere konulmasını istemiştir. Uygun zamanın geldiğini düşündüğünde bu konudaki fırsatları değerlendirmeye çalışmıştır.

Kâzım Karabekir'in Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yle tekrar görüşmeye başlaması ve siyasete döneceğinin anlaşılması anılarının yayımlanması konusunda Karabekir'e bu yönde bir olanak sağlamış, bu fırsat basının da ilgisini çekmiştir. Kâzım Karabekir'in çeşitli dönemlere ve olaylara ait hatıraları tam da bu dönemde yayımlanmaya başlanmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla ilk olarak *Yeni Sabah* gazetesi 27 Aralık 1938 tarihinde "*Cihan Harbine Neden Girdik?*" başlıklı anıları, 6 Mart 1939 tarihinde ise "*Erzurum ve Erzuruncunun Kurtuluşu*" başlıklı anıları tefrikaya başlanmıştır. Bu yazı dizilerinin öncesinde gazetede sıkça reklam yapılmış, özellikle de "*Erzurum ve Erzuruncunun Kurtuluşu*" tefrikası "*Senenin En Büyük Eseri*" başlığıyla müjdelenmiştir.

Bu tefrikalar *Yeni Sabah* ile *Tan* arasında kısa bir polemige de yol açmıştır. *Tan* gazetesinde Bahadır Dülger imzasıyla çıkan "*Erzurum Nasıl Dövüştü?*" başlıklı yazıda Erzurum ve çevresinin Birinci Dünya Savaşı esnasında yaşadığı sıkıntılardan söz edilmiş, daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a gelmesiyle birlikte şehrin kaderinin değiştiğinden ve büyük inkılabın ilk adımlarının atıldığından bahsedilmiştir. Yazıda Erzurum'un kurtuluşunda Atatürk'ün öneminden söz edilmektedir. Kâzım Karabekir'in ismi ise hiç geçmemektedir.³⁵

Yeni Sabah gazetesi, *Tan*'daki bu yazının maksatlı olarak kaleme alındığını ve tarihsel açıdan fahiş hatalar içerdiğini, Erzurum'un kurtuluş tarihinin dahi yanlış verildiğini savunmuştur. Erzurum'un kurtuluşunda Karabekir'in rolünü

³³ Zürcher, *age.*, s. 22-24.

³⁴ Uzun, *age.*, s. 206-208.

³⁵ Bahadır Dülger, "Erzurum Nasıl Dövüştü?", *Tan*, 13 Mart 1939, s. 8.

gösteren bazı düzeltmeler yapılmıştır.³⁶ Yazının hemen yanındaki bir haberde ise İstanbul milletvekili Kâzım Karabekir'in İstanbul'daki faaliyetlerinden bahsedilmesi dikkat çekicidir.

Tan'daki yazı Kâzım Karabekir'i de rahatsız etmiştir. Nitekim günlüğüne attığı bir notta yazıyı “*saçma*”, “*riyakâr*” ve “*yalancı*” olarak nitelendirmiştir.³⁷ Karabekir'in bu tepkisinin sebebi kendisi için büyük önemi haiz olan Erzurum'un kurtuluşu konusunda yok sayılmasıdır. *Tan*'daki yazıda Karabekir doğrudan hedef alınmamışsa da bir bakıma rolünün Atatürk'e mal edilmeye çalışıldığını düşünmesi Karabekir'i öfkelenmiştir olmalıdır.

Bu polemğin ardından *Tan* ve *Ulus* gazeteleri birkaç gün sonra konuyla ilgili mülakat yapmak amacıyla Karabekir'in evine gitmişler ve *Tan*'ın yapmış olduğu yanlışlık dolayısıyla özür dilemişlerdir. Karabekir ise kendisine yöneltilen suallerin zaten cevabının verildiğini belirtip, gazetecilere “*memlekete karşı namuskârâne vazîfenizi yapın. Para, şebvet ve mevki hırsı ile memleketin hakiki iş görenlerine çatmayın*” sözleriyle nasihat etmiştir.³⁸ Bu hadise, çalışmanın konusu olan *Tan*'daki mülakat ölçüsünde gürültü koparmamışsa da mülakata giden yolun açılmasında etkili olmuştur. İlginç bir nokta ise *Tan*'daki mülakatın yarattığı tartışmalardan sonra dahi Karabekir'in “*Erzurum ve Erzinçaman Kurtuluşu*” yazı dizisinin kesintiye uğramayıp yayıma devam etmesidir.

Tek Bölümlük Yazı Dizisi

Kâzım Karabekir'in siyasi hayata dönmesi, çeşitli hatıralarının tefrika edilmeye başlanması kısacası ilgi gören bir isim haline gelmesi diğer gazetelerin de kendisine yönelik alakalarını arttırmıştır. 2 Nisan 1939 tarihli *Tan* gazetesinin ilk sayfasından verilen haberde “*İstanbul Mebusu, emekli general*” sıfatıyla Kâzım Karabekir ile bugünün ve dünün meseleleri hakkında yapılan mülakatın neşre başlanacağı ve bu yazı dizisinin birkaç gün devam edeceği duyurulmuştur.³⁹

3 Nisan 1939'da Kâzım Karabekir'le yapılan mülakatın yayımına başlanmıştır. İlk sayfada görülen mülakatın devamı dördüncü sayfadadır. Birinci sayfada Karabekir'in bir fotoğrafı bulunmaktadır. Fotoğrafın üstünde “*General Kâzım Karabekirle Mülakat*” başlığı yer almakta, fotoğrafın altında ise büyük harflerle ve altı çizili olarak “*General Diyor ki:*” yazmaktadır. Daha aşağıda Karabekir'in mülakattaki “*Matbuat, Hadiseleri Yeni Nesle Olduğu Gibi Nakletmelidir*” sözleri büyük puntolarla verilmiştir. Asıl ilgi çekici nokta ise

³⁶ “Erzurumun Kurtuluşu Hakkında Yanlış Yazı” *Yeni Sabah*, 15 Mart 1939, s. 1, 3.

³⁷ Karabekir, *Günlükler*, s. 1086.

³⁸ Aynı yer.

³⁹ “General Kâzım Karabekirle Mülakat”, *Tan*, 2 Nisan 1939, s. 1.

hemen alttaki kutucukta yazanlardır. Karabekir, TCF ve İzmir Suikastı gelişmelerinin ardından tasfiye edilmelerine ve yıllarca bu durumda kalmalarına olan tepkisini ortaya koymuştur: “Birtakım şahsiyetler, yanlış olarak gösterilmişler ve ifa ettikleri hizmetler bir kaleme çizilmiştir. Bu suretle memleket bunların olgun ve dolgun başlarından istifadesiz bırakılmıştır.”⁴⁰

Mülakatın altında *Tan*'da tefrika edilmeye başlanan M. Turhan Tan imzalı “*Safiye Sultan*” adlı eserin reklamı yapılmaktadır. Bu reklam sonraki günlerde ayrıca bir eleştiri konusu olacaktır. Karabekir mülakatının, “*Safiye Sultan*” adlı tefrikaya ilgi çekmek adına yapıldığı iddia edilecektir.

Kâzım Karabekir’le mülakatı gerçekleştiren kişi doğrudan belirtilmesi de kuvvetle muhtemel *Tan* gazetesinin başında bulunan M. Zekeriya Sertel’dir. Zira görüşme Karabekir’in Ankara Yenişehir’deki evinde yapılmıştır. Zekeriya Sertel’in bir sonraki gün çıkan başyazısı da Ankara’dan telefonla yazdırılmıştır. Dolayısıyla o esnada Ankara’da bulunan Zekeriya Sertel’in bu mülakatı gerçekleştiren kişi olma ihtimali yüksektir. Mülakatı gerçekleştiren kişinin, söyleşinin dışında kalan kısımlarda yapmış olduğu değerlendirmelerde Karabekir hakkında son derece olumlu ifadeler kullandığı görülmektedir.⁴¹

Röportaja Rauf Orbay ile birlikte Zeki Kadırbeyoğlu da şahit olmuştur. Kadırbeyoğlu’nun anılarına göre her ikisi de bu mülakattan zamanlama açısından hiç hoşnut olmadıklarını ve bunu daha mülakat devam ederken uzattıkları bir notla Karabekir’e açıkça ifade etmişlerdir. Bununla da yetinmeyerek mülakatın bitmesinden sonra Rauf Bey mümkünse yayının tehir edilmesini istemişse de Karabekir sözlerinde gerçek dışı bir şey olmadığını ve meseleyi “*en büyük sâhib-i salâhiyetle*” görüştüğünü ve beis olmadığını söylemesi oldukça dikkat çekicidir.⁴² Karabekir’in kastettiği “*en büyük sâhib-i salâhiyet*”, o sıralarda sıkça görüştükleri İsmet İnönü olmalıdır.

Karabekir’e yöneltilen ilk sorunun mülakatın gidişatını belirlediği söylenebilir. Büyük ölçüde cevabı içinde olan soruda, Karabekir’in İstiklal Harbindeki büyük hizmetlerini milletin öğrenmek fırsatını bulamadığı hem basının hem de okuyucuların bu hususta aydınlanmak ihtiyacında oldukları hakkında Karabekir’e ne düşündüğü sorulmuştur. Karabekir cevabında bütün bunların sırası geldikçe ortaya konulacağını, bazı hakikatlerin efkârumumiyeye arzının geciktiğini, bu durumun dimağlarda hurafelere yol açtığını belirtmiştir. Kendisinin 15 sene boyunca “*menkep*” bir vaziyette kaldığını ve bu sürecin kendisi ve çocukları için pek acı geçtiğini buna rağmen hakikati savunmaktan

⁴⁰ “General Kâzım Karabekirle Mülakat”, *Tan*, 3 Nisan 1939, s. 1.

⁴¹ agm., s. 1, 4.

⁴² *Kadırbeyoğlu Zeki Bey’in Hatıraları*, s. 282-283.

vazgeçmediğini söylemiştir. Karabekir kendi adını kullanmadan bu on beş yıllık süreçte “*memleketeye büyük hizmetler ifa eden bazı vatan çocuklarının bir kenarda unutuldukları*”, “*onların bütün hizmetleri yalnız kökünden inkâr edilmekle kalmamış, belki onlara türlü isnatlar da yapılarak her biri dipdiri mezara gömülmek istenmiştir*” ifadeleriyle isim vermeden kendilerinin tasfiyesine eleştirilerinin dozunu arttırmıştır.⁴³

Mülakatın devamında konu matbuata bağlanmış ve Karabekir kendilerinin geri planda kalmasında, haksızlıklara uğramasında matbuatın iyi durumda olmamasının etkisine dikkat çekmiştir. Karabekir, son 15 yıllık süreçte Türk matbuatının iyi bir sınav vermediğini, matbuatın yakın zamana kadar sırf “*reiskâra*” yaranmak gayesini güderek hadiseleri ve birçok tarihi vakayı inkâr edecek kadar ileri gittiğini dile getirmiştir. Kendisi bu hataları düzeltmek için çabalamasına karşın gazeteler tashihe yanaşmamıştır. Karabekir’e göre matbuat, “*reiskâra*” yaranmak için yayın yapmamalı, uluorta fikirlerin neşrinden evvel hadiseleri olduğu gibi tespit ederek yeni nesle aktarmalıdır. Aksi halde “*birçok kahramanları sefil olarak göstermek ve birçok kalpazanları, naebilleri de layık olmadıkları vasıflarla*” göstermek gafletine düşülebilir. Bu nedenle matbuat sayfalarının bir tiyatro sahnesine benzetilmemesi gerekir.⁴⁴

1933 yılındaki olaya da değinen Karabekir, bu meselede basının haksız saldırılarına maruz kaldığını ve bir müddet daha “*kenarda nezâret altında*” yaşamaya mecbur olduğunu aktarmaktadır. Bununla birlikte daha sıkı kayıtlar altında olmakla beraber yazılarını yazmaya devam ettiğini belirtmiştir.⁴⁵ Bu da Karabekir’in ileride daha fazla söyleyecekleri olduğunu göstermektedir.

Son olarak tarihi meselelerin ilmi bir zaviyeden tetkik edilmesi lazım geldiğini söyleyen Karabekir, hadiselerin sadece bir şahsın ifadeleriyle değerlendirilemeyeceğini, o hadiseyi yapan, gören ve işitenlerin ifadeleriyle hakikatin ortaya çıkabileceğini savunmuştur. Mülakatın sonunda ilk ve son defa doğrudan *Nutuk*’u zikretmiş, *Nutuk*’ta “*üzerinde ehemmiyetle durulması icap eden haksızlıklar ve yanlışlıklar mevcuttur*” diyerek kendisine gelecek olan tepkilerin temel argümanlarından birisi olacak sözleri söylemiştir.⁴⁶

Yazının bitiminin hemen altındaki bir kutucukta “*Mülakatın İkinci Kısım Yarım*” ibaresiyle yazının devam edeceği okuyuculara duyurulmuştur. Ancak gelişmeler neticesinde mülakatın devamı yayımlanamamıştır.

⁴³ “General Kâzım Karabekirle Mülakat”, *Tan*, 3 Nisan 1939, s. 4.

⁴⁴ Aynı yer.

⁴⁵ Aynı yer.

⁴⁶ Aynı yer.

Mülakatın parçalı bir şekilde yayımlanması planlanan bir durum değildir; zira mülakatın çıktığı gün Kâzım Karabekir günlüğüne, makalesinin *Tan*'da yayımlandığına dair bir not attıktan sonra makalenin yarım yazılmasının göze çarptığını not atmıştır.⁴⁷

Gençlerin Tepkileri ve Nümayiş

Mülakatın *Tan*'da yayımlanmasının ardından aynı gün, 3 Nisan 1939'da dönemin gazetelerinin yer aldığı Babıali'de üniversite öğrencileri bir protesto düzenlemişlerdir. Bu protesto olayı ve protestocu gençlerin basına dağıttığı demeç belli başlı bütün gazetelerde yer almıştır. Karabekir'in mülakatı özellikle üniversite öğrencileri arasında tepkiye yol açmış, aralarından seçilen 20-25 kadar öğrenci *Tan* matbaasına gelerek teessürlerini bildirmişler ve mülakatın devam etmemesini talep etmişlerdir. *Tan* gazetesinin kendilerine mülakatın devam etmeyeceğine dair söz vermesinin ardından gençler çevredeki diğer gazeteleri de dolaşarak bir beyanname dağıtmışlardır. Sonrasında da bir olay çıkmadan soğukkanlı bir şekilde dağılmışlardır. Öğrencilerin 4 Nisan 1939 tarihli gazetelerde aynen yayımlanan demeci şu şekildedir:⁴⁸

“Atatürkün hatırası kalplerimizde çok canlı bulunduğu bir anda ve gözlerimizin yaşı daha henüz kurumamışken bu şekilde yazıların neşrini çirkin buluyor ve kabul etmiyoruz. Biz Kemalist rejimin gençleriyiz ve kurtarıcımızın hatırasına hürmet edilmesini istiyoruz...”

Son Posta gazetesinin verdiği haberden anlaşıldığına göre protestolar sadece İstanbul'la sınırlı kalmamış, İzmir'de de gençler toplanarak tepkilerini göstermişlerdir.⁴⁹

Gençlerin verdiği demeci yayımlayan gazetelerden birisi de tepkilerin odağında olan *Tan* gazetesidir. Demeci ilk sayfadan yayımlayan *Tan*, kendisini savunmaya çalışmıştır. *Tan* imzalı bir yazıda, gençliğin bu protestosu övgüyle karşılanmış, “*asil ve vakur bir heyecan*” olarak nitelendirilmiştir. Ardından *Tan*'ın da Atatürk'ün miras bıraktığı inkılabı sadık kalmaya and içenler arasında yer aldığı vurgulanmıştır. Karabekir'in ortaya attığı fikirlerin kendisine ait olduğu, *Tan*'ın bu fikirlerle alakası olmadığı ifade edilmiştir. Yazının sonunda gençliğin

---

⁴⁷ Karabekir, *Günlükler*, s. 1088.

⁴⁸ “Gr. Kâzım Karabekirin Beyanâtı Münasebetiyle” *Akşam*, 4 Nisan 1939, s. 1, 11; “Gençliğin Necip Bir Tezahürü”, *İkdam*, 4 Nisan 1939, s. 1, 4; “Türk Gençliğinin Vakur Hassasiyeti Takdire Şayandır”, *Tan*, 4 Nisan 1939, s. 1; “Üniversite Talebelerinin Beyanamesi”, *Yeni Sabah*, 4 Nisan 1939, s. 1, 4.

⁴⁹ “İstanbul ve İzmirde Gençliğin Dünkü Teessür ve Protestosu”, *Son Posta*, 4 Nisan 1939, s. 1, 11.

gösterdiği hassasiyet dolayısıyla mülakatı yayımlamayı kestiklerini duyurulmuş ve okuyucuların kendilerini mazur görmesi istenmiştir.⁵⁰

Aynı yazıda *Tan* gazetesinin Kâzım Karabekir'le bu mülakatı gerçekleştirmesinin nedeni de izah edilmeye çalışılmıştır. Yazıda belirtildiğine göre yukarıda bahsi geçen Erzurum'un kurtuluşu hakkında çıkan yazı dolayısıyla *Tan* ile *Yeni Sabah* arasındaki polemik hatırlatılmış, *Tan* gazetesi Generalle doğrudan temas ederek işin doğrusunu öğrenmek amacıyla bu mülakata girişmiştir.⁵¹

Gençliğin tepkisine sahip çıkan *Cumhuriyet* gazetesi 5 Nisan 1939 tarihli sayısında ilk sayfadan Atatürk'ün gençlerle birlikte çekilmiş bir fotoğrafına yer verdikten sonra o günün üniversite gençleriyle yaptıkları röportajları yayımlamıştır. Bu röportajlarda üniversite gençlerinin Karabekir'e yönelik tepkileri göz önüne sunulmuştur.⁵² *İkdam* gazetesi de gençlerle röportajlar yapmış ve Karabekir'in mülakatına yönelik öğrencilerin tepkilerine yer vermiştir. Bunlar arasında Tıp Fakültesi öğrencisi olduğu belirtilen Ferruh İlter'in açıklamaları dikkat çekicidir. İlter, Karabekir'in *Nutuk*'ta yanlışlıklar var şeklindeki ifadelerine tepki göstererek *Nutuk*'un en mukaddes kitapları olduğunu ifade etmiştir. Aynı gün konuya üniversite rektörü Cemil Bilsel de dâhil olmuştur. Gençler tarafından Rektöre bir heyet gönderilmiş ve kendisinin gençlik namına tercüman olmasını talep etmişlerdir. Rektör öğrencilere destek vererek talebelerin bildirisine katıldığını ifade etmiştir.⁵³

Parti Grubundaki Tepkiler

Karabekir'in mülakatı 4 Nisan 1939'da Ankara'da toplanan CHP Parti Grubunda da sert bir tartışma konusu olmuştur. CHP Parti Grubu tutanakları bugün elimizde bulunmamaktadır. Bu tartışmaları ancak Kâzım Karabekir'in el yazısıyla tuttuğu ve "*Paşaların Kavgası*" adıyla yayımlanan kitaptan takip etmek mümkündür.

Grupta ilk söz alan isim İbrahim Tali Öngören olmuştur. Karabekir'in basında çeşitli anılarının yayımlandığından bahseden Öngören son olarak *Tan*'da çıkan mülakata konuyu getirmiş, mülakatta Ebedi Şef Atatürk'e temas eden yanları bir saygısızlık olarak karşıladığını belirtmiştir. Öngören'in ardından söz

---

⁵⁰ "Türk Gençliğinin Vakur Hassasiyeti Takdire Şayandır", *Tan*, 4 Nisan 1939, s. 1.

⁵¹ "Türk Gençliğinin Vakur Hassasiyeti Takdire Şayandır", *Tan*, 4 Nisan 1939, s. 1.

⁵² "Memlekette Nefret!", *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1939, s. 1, 9.

⁵³ "Üniversite Gençliğinin Duyduğu Derin Elem", *İkdam*, 5 Nisan 1939, s. 1.

alan Yusuf Hikmet Bayur, CHP'nin Atatürk'ün partisi olduğunu vurgulayarak Karabekir'i istifaya çağırmıştır:⁵⁴

“General Kâzım Karabekir, bizim partimize girmiştir, milletvekili olmuştur. Atatürk'ün, bu partinin “Ebedi Şefi” olduğunu bile bile bu son hareketi pek münasebetsizdir. Bunu bile bile; ikinci defa bu partiden milletvekili seçilmiştir. Doğru olan şu olabilirdi: Herkesin bir kanaati olabilir ve bir kimse bir adamı sevmeyebilir. Hâlbuki Ebedi Şefin kurduğu bu partinin Ebedi Şefi olarak kalacak olan muhterem şahsiyet aleyhine, özellikle bu partinin içine girip aleyhinde bulunmak doğru değildir. (Bravo sesleri, alkışlar) Mert ise milletvekilliğinden istifa etmelidir ve tekrar namzetliğini koymalıdır. Mert ise, kendisinden bunu bekleriz!”

Uzun ve ateşli bir konuşma yapan Süreyya Örgöevren, “*öfkeli bir heyecan*” içerisinde olduğunu belirterek başladığı konuşmasında, Karabekir'in mülakatta verdiği cevapları paragraf paragraf okuyarak tahlile girişmiştir. Özellikle Karabekir'in mülakattaki “*menkubiyet*” ve “*dipdiri mezara gömülmek*” ifadelerine sert tepki gösteren Örgöevren, bunun “*kamuoyunu demagoji ile iğfal etmek*” olduğunu savunmuştur. Örgöevren de Bayur gibi Karabekir'i istifaya çağırması; *Nutuk* hakkındaki sözlerinden dolayı Karabekir'in “*işgal ettiği yeri terketmesi lazım geldiğini*” belirtmiştir.⁵⁵

Rasih Kaplan, diğer konuşmacılar gibi Karabekir'e tepkisini dile getirdikten sonra farklı olarak ayrıca *Tan* gazetesine ve Sertellere olan tepkisini dile getirmiştir. *Tan* gazetecilerinin “*Amerikan misyonerlerinin Amerika'ya götürüp okuttukları ve getirdikleri adamlar!..*” olduğunu ifade ederek⁵⁶ Zekeriya Sertel'in 1919-1923 yılları arasında Crane bursuyla ABD'de Columbia Üniversitesi'nde okumasına bir gönderme yapmıştır.⁵⁷

Aka Gündüz ise Karabekir'in, partiye, kendisini yeniden siyasi hayata dâhil eden Milli Şef İsmet İnönü'ye ve Ebedi Şef'in aleyhinde bulunarak dahası ona

---

⁵⁴ Kâzım Karabekir, *Paşaların Kavgaı*, Düz. Faruk Özerengin, Truva Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2020, s. 26-27.

⁵⁵ Karabekir, *Paşaların Kavgaı*, s. 28-40. Abdülhalik Renda'nın günlüklerine de parti grubunda “çok heyecanlı hitabeler” olduğu yansımıştır. M. Abdülhalik Renda, *Günlükler 1920-1950*, Yayına Hazırlayanlar Aytaç Demirci-Sabri Sayarı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 559.

⁵⁶ Karabekir, *Paşaların Kavgaı*, s. 44.

⁵⁷ Serdar Kara, *Muhelif Bir Gazeteci ve Yazar Olarak Zekeriya Sertel*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2021, s. 38-46.

iftira ederek inkılabı hıyanet ettiğini savunmuş, bu nedenle Karabekir hakkında parti tüzüğüne işletilmesini ve kendisinin cezalandırılmasını talep etmiştir.⁵⁸

Mazhar Germen, kendisinin doktor olduğunu da vurgulayarak Kâzım Karabekir'in demecinin “büyük bir egoizmin tesiri altında” olduğu şeklinde bir tahlile girişmiştir.⁵⁹

Kâzım Karabekir'in basın hakkındaki suçlamalarına cevap veren isim *Vakit* gazetesinin sahibi gazeteci Asım Us olmuştur. Us, kendilerinin Atatürk zamanında yazdıklarıyla şimdi yazdıkları arasında bir fark olması durumunda kendilerinin “dalkavuklukla” itham edilebileceklerini ancak böyle bir değişikliğin yaşanmadığını belirtmiştir.⁶⁰

Emin Sazak ise Karabekir hakkında olumlu sözler ettikten sonra Karabekir'den bu yanlışlığın düzeltilmesini ve özür dilemesini talep etmiştir. Sazak'ın bu talebine Süreyya Örgüven karşı çıkmış, daha başka isimler de Karabekir'i kastederek “dinlemek istemeyiz” demişlerse de Karabekir kürsüye gelerek kendisini savunmaya başlamıştır.⁶¹

Karabekir, konuşmasının başında Atatürk'ten hürmetle bahsederek onu yakından tanıyan bir isim olarak konuşacağını özellikle belirtmiştir. Karabekir'e göre mülakat meselesinin tek sorumlusu -Karabekir'in tabiriyle “münafığı”- Tan değildir. *Ulus* gazetesi de bu meseleye dâhildir. Karabekir'in daha önce reddetmesine karşın *Ulus* gazetesinden isimler kendisine gelerek tahrik edici bazı sorular yönelmiştir.⁶² Karabekir'in *Ulus*'u özellikle zikretmesi ve bu şekilde suçlaması son derece anlamlıdır; zira *Ulus* o dönemde CHP'nin yayın organı durumundadır. Karabekir, *Ulus*'un kendisini tahrik ettiğini belirterek parti içinden kendisine yönelik bir komplo kurulmak istendiğini işaret etmekteydi.

Karabekir'in değindiği ve şikâyet ettiği ikinci mesele ise Giresun'da bir öğretmenin öğrencisine Karabekir hakkında ağır ifadeler kullanmasıdır. 1933'teki olayı hatırlatan Karabekir, kendisi hakkında suçlamalar yapıncaya kadar ağzını açmadığını ancak yapılan suçlamalar karşısında susmanın doğru olmadığını belirtmiştir. Kendisinin “*tutucu*”, “*muhafazakâr*”, “*hain*”, “*kalpağan*” gibi gösterilmek istendiğini, bu söylemler nedeniyle konuşmak zorunda kaldığını, hakkındaki kötü fikirleri silmek istediğini söylemiştir. Atatürk'le arasının açılması meselesine de değinen Karabekir, aralarına giren bazı

---

⁵⁸ Karabekir, *Paşaların Kavgası*, s. 45-47.

⁵⁹ *age.*, s. 48.

⁶⁰ *age.*, s. 50-51.

⁶¹ *age.*, s. 52-53.

⁶² *age.*, s. 54.

kimselerin bundan sorumlu olduklarını, şimdi ise aynı şeyin İnönü ile de yapılmak istendiğini belirtmiştir. Hikmet Bayur'un bununla ilgili isim istemesi karşısında ise yine 1933'teki olayı hatırlatmış ve kitabını yakanları işaret etmiştir.⁶³

Karabekir'den sonra söz alan dönemin Başbakanı Refik Saydam nispeten kısa bir açıklama yaparak konuyu kapatmaya yönelik bir tavır sergilemiştir. Karabekir'in yapmış olduğu şikâyetlerin çözülmesine yönelik inceleme yapılacağını belirttiikten sonra tarih kitaplarında yer alan polemige davet edici nitelikteki pasajların incelenmesi ve bunların bir şekle sokulması hususunda çalışma yapılacağını, konuyla ilgili Şemsettin Günaltay'ın görevlendirildiğini, ayrıca Milli Eğitim Bakanı tarafından öğretmenlerin uyarılması suretiyle kitaplardaki bu tarz kısımların çizilmesini veya çıkarılmasını prensip olarak benimsediklerini belirtmiştir. Giresun'daki öğretmenin Karabekir hakkındaki sözleri dolayısıyla da ellerinde yeterli bilgi olmadığını, konuyla ilgili inceleme yapılacağını söylemiştir. Saydam konuşmasının sonunda bu konuyla ilgili müzakerenin yeterli görülmesini talep etmiş, meselenin kapatılmasını rica etmiştir. Saydam'ın bu talebi grupta oylama sonucu kabul edilmiş ve celse kapanmıştır.⁶⁴ Saydam'ın konuşmasında ilgi çekici bir husus kendisinin Karabekir'e yönelik suçlamaların fazla üzerinde durmayıp, daha çok Karabekir'in şikâyetlerini dikkate alan ve bunlara çözüm bulmaya yönelik bir tavır sergilemesidir.

Bir başka dikkat çekici husus ise *Nutuk*'un ülkeye dağıtılması işiyle ilgili olarak 1938 sonrası herhangi bir belgeye rastlanılmamış olması ve 1938'den 1950'ye kadar *Nutuk*'un yeni basımlarının yapılmamasıdır. Bu durum o zamana değin yoğun olarak *Nutuk* basımı yapılmasından doğan bir talep azlığı ile açıklanabileceği gibi Milli Şef döneminin bir tercihi olarak da yorumlanabilir. İsmet İnönü'nün, Cumhurbaşkanlığı döneminde Rauf Orbay, Refet Bele, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy gibi isimleri huzursuz etmemek ve uzlaşma niyetini göstermek amacıyla böyle bir yol izlemiş olması mümkündür.⁶⁵

Dönemin basınında parti grubundaki tartışmalar haber olarak verilmişse de kapsamlı bir şekilde kimin ne söylediğine dair detayların yer almaması da dikkat çekicidir. Basındaki haberlerden anlaşılabilirdiği kadarıyla beş saat süren bu toplantıda, o güne kadar görülmemiş "*hararelli ve asabi*" bir hava içinde Karabekir'in mülakatı satır satır tahlil edilmeye çalışılmış, ayrıca mülakatın ikinci kısmı da bulunarak grupta okunmuştur. Fakat Karabekir'in kitabında mülakatın

⁶³ *age*, s. 53-61.

⁶⁴ *age*, s. 61-64.

⁶⁵ Uzun, *age.*, s.123.

ikinci kısmına ilişkin tartışmalar yer almamaktadır. Mülakata tepki gösteren milletvekilleri Karabekir'den izahat vermesini istemişlerdir. Gelen tepkiler üzerine kürsüye gelerek açıklama yapan Karabekir, Atatürk'e dil uzatmayı aklından geçirmediğini, Atatürk'e herkesten çok saygı ve sevgi hisleriyle bağlı bulunduğunu, verdiği cevaplarda ilmi mahiyetten başka hiçbir kastı olmadığını yalnız bazı hakikatleri ifade etmek arzusuyla bu beyanatı verdiğini söylemiştir. Sonrasında söz alan Başbakan Refik Saydam konunun Parti Umumi İdare Heyetine havale olunduğunu belirtmiştir. Bütün bu tartışmaların ardından Karabekir'in bu izahatı parti grubunda kâfi görülmuş ve mesele kapatılmıştır.⁶⁶ Zeki Kadırbeyoğlu'nun duyduklarına göre, parti içerisinde Karabekir'in meclisten ihracına dair oy toplanmaya başlanmışsa da durumu haber alan Başbakan Refik Saydam bunun önüne geçmiştir.⁶⁷

Anlaşılan o ki, parti grubu Refik Saydam'ın -tabii İnönü'nün- talebi dolayısıyla bu meseleyi fazla uzatmamak yolunu seçmiştir. Zira bu meselenin uzaması, İnönü'nün barış siyasasının da tartışılması anlamına gelecekti. Bu da Milli Şef'in veya Milli Şef'in yeni iktidar çevresinin yıpranmasına yol açabilirdi.

Parti grubundaki gelişmelerle ilgili gördüklerini ve duyduklarını *İkdam* gazetesine bildiren Ali Naci Karacan'ın aktardıklarına göre Ankara'daki umumi kanaat *Tan* gazetesinin mülakatı tahrif ettiği, Karabekir'in ruh halini bildikleri için ona özellikle Atatürk hakkında bir şeyler söyletmeye çalıştıkları yönündedir. Mülakat esnasında sorular da buna göre şekillenmiştir. *Tan* gazetesi bu mülakatla birlikte yukarıda bahsi geçen Turhan *Tan*'ın gazetede tefrikaya başlanacak olan tarihi romanının reklamını yapmak istemişlerdir.⁶⁸

Basının Hadiseye Yaklaşımı

Parti grubunda hızla yükselip Refik Saydam'ın konuşmasının ardından sönen tepkilere nazaran basın bu konuya daha fazla eğilmiştir. Karabekir'in mülakatına en sert tepki gösterenlerden birisi Zekeriya Sertel'in de kuruluşunda rol oynadığı *Cumhuriyet* gazetesidir. "*Kara Rublulara: Gençliğin İhtarı*" başlıklı haberde öğrencilerin nümayişinden bahsedilmiş, gençlerin kendilerine vermiş oldukları

---

⁶⁶ "Karabekir Hâdisesi Dolayısıyla Millet Vekilleri Parti Grubunu Dünkü İçtimanda Nefret ve İnfiallerini İzhar Ettiler", *Haber-Akşam Postası*, 5 Nisan 1939, s. 1, 5; "Millet Vekilleri Dün Teessür ve Teessüflerini Bildirdiler", *Son Posta*, 5 Nisan 1939, s. 1; "General K. Karabekir Atatürke Sevgi ve Hürmetini Anlattı", *Tan*, 5 Nisan 1939, s. 1; "Kâzım Karabekirin Beyanatı Meselesi", *Vakit*, 5 Nisan 1939, s. 1; "General Kâzım Karabekir İzahat Verdi", *Yeni Sabah*, 5 Nisan 1939, s. 1, 3.

⁶⁷ *Kadırbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, s. 284.

⁶⁸ A. N. Karacan, "Parti Grubu Dün Teessür ve Heyecan Dolu Bir Celse Akdetti", *İkdam*, 5 Nisan 1939, s. 3.

beyanatu yayımlamışlardır.⁶⁹ Haberin hemen yanı başında yer alan isimsiz bir yazıda ise Karabekir'in ismi zikredilmemekle birlikte yazıya çok sert bir tepki gösterilmiştir:⁷⁰

“Hayır, milyon kere hayır! Biz bu iftiraların ve hezeyanların bir gazetede yazılmış olmasına değil, bir ağızdan çıkmış olmasına da değil, en beyinsiz Türkün şuurunda bir an belirmiş olmasına bile inanmakta mazuruz. Dünyanın her köşesi gibi içinde bir sürü akreb ve yılan beslemesi tabii olan bu toprakta bile, onun taze na'şını kemirmeğe cür'et edebilecek tek bir sırtlan bulunabileceğine asla ihtimal veremeyiz. O çirkin yazıyı bütün milletle ve bütün gençlikle beraber ayaklarımızın altına alırken, topuklarımızdan şuurumuza kadar çıkan hududsuz bir nefretle böyle bir şüphe arasındayız. Eğer bu yazılan şeyler söylenmişse lânet, milyon kere lânet!”

Cumhuriyet'in başyazarı Nadir Nadi de meseleyi Karabekir'in adını kullanmadan ele almış, Atatürk demenin Türk demek manasına geldiğini savunmuş ve Türk milletinin Atatürk'ü gölgelemeyi tasarlayan bütün kafaları yumruğuyla ezmeyi ant içtiğini yazmıştır.⁷¹

Zekeriya Sertel'in eski çalışma arkadaşı Yunus Nadi ise bu meselenin sadece siyasi değil aynı zamanda mesleki ve ahlaki açıdan bir sorun olduğuna dikkat çekmiş ve *Tan* gazetesini bu meselede esas kusurlu taraf olarak görmüştür. Yunus Nadi'ye göre *Tan* gazetesi kusurlu bir yayıncılık yapmıştır. *Tan*'ın Karabekir'in düşüncelerini açığa çıkartmak şeklinde kendisini savunması ahlaki ve mesleki açıdan sorunlar içermektedir. Karabekir'in mülakattaki düşünceleri beslemesi fiiliyata dökülmedikçe problem teşkil etmemektedir. Ancak *Tan* gazetesi Karabekir evinde sakın sakın otururken onu tahrik etmiş, Karabekir de

⁶⁹ “Kara Ruhlulara: Gençliğin İhtarı” *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1939, s. 1, 7. Cumhuriyet gazetesinde geçen gençliğin verdiği beyanat ana fikir itibariyle benzer olmakla beraber biraz daha farklı ve serttir: “Gözlerimizden henüz yaşları kurumadan, kalblerimizde acısı dinmeden önümüze yeni bir facia çıkıyor. Mukaddes ölümümüze çirkince saldıranlar var. Kâzım Karabekirin çünkü *Tan* gazetesinde çıkan yazısı bütün Türk gençliğinin infşalini uyandırmış ve kalblerimize derin bir hançer saplanmış oluyor. Sırf şahsi ihtiraslarını ileri güderek on beş senelik inkulâblarımızca, onu yaratana, onun gençlik ve matbuatına hücum eden bu yazısını bütün nefretimizle karşıyoruz ve olanca mevcudiyetimizle reddediyoruz.

Atamızın bize emanet ettiği Cumhuriyete ve onun inkulâbına, her ne suretle olursa olsun, el uzatanlara en küçük bir müsamaha bile göstermeyeceğiz. Bu hususta ufak bir şüphesi olanlar, anlamaladırlar ki, Türk gençliği kutsileştirdiği Atasına ve onun prensiplerine uzatılacak elleri ber an koparmağa ve kapıdayacak nankör dudakları kapatmağa hazırdır.

Onun aziz ölüsü önünde içtiğimiz andı kanımız babasına dahi olsa yerine getireceğiz.”

⁷⁰ “Kendi Kendimizi Tenkid: Çirkin Bir Beyanat”, *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1939, s. 1.

⁷¹ Nadir Nadi, “Ebedi Şef ve Millet”, *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1939, s. 1, 7.

ihtiyatı elden bırakarak düşüncelerini ortaya koymuştur. “İyi yola girmiş bir vatandaşa yeniden yolu şaşırtılmış”, *Tan* gazetesi Karabekir’i “tasavvur ve tasminle hazırlanan bir pusuya” çekmiştir. Bütün bunlar gazetecilik mesleğinin haysiyetine sürülen bir lekedir.⁷²

Yunus Nadi aynı yazıda İnönü’nün geçmişle barışma siyasasına karşı olmadığını da belirtmektedir. Yunus Nadi’ye göre Kâzım Karabekir “memleketi az çok bizmeti dokunmuş eski bir generaldir”. Geçmişte siyasetin cilveleri dolayısıyla ikinci planda kalması lazım gelmiştir. Memleketteki bütün kabiliyetlerden azami fayda çıkarmak isteyen yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bu eski arkadaşına elini uzatmıştır.⁷³

Yine *Cumhuriyet* gazetesinden Sertellerin eski dostu olup sonradan aralarının bozulduğu Peyami Safa, *Tan* gazetesini ve Sertelleri asıl hedef olarak seçmiştir. *Tan*’ın, Karabekir ile aynı görüşte değiliz, şeklindeki savunmasını inandırıcı bulmadığını belirten Safa, bunun baştan belirtilmeden Karabekir’in görüşlerinin yayımlandığını söylemiş, mülakat esnasında Karabekir’e sorulan sorular içerisinde yorum ve yönlendirmelerin destekleyici mahiyette bulunduğu dikkat çekerek *Tan* ile Karabekir’in aynı görüşte olduğunu savunmuştur. *Tan*’ın muhalif tavrından dem vurarak bu gazetenin ülkenin kötü durumda göstermeye çalıştığını iddia eden Safa, *Tan* gazetesinin daha evvel de çeşitli nedenlerle kapatıldığını hatırlatarak, *Tan*’dan bir an önce hesap sorulmasını talep etmiştir.⁷⁴ Safa başka bir yazısında İzmir Suikastını hatırlatarak geçmişte bu girişimde bulunanların cezalandırıldığını, şimdi ise onun mukaddes hatırasına karşı yapılan bu suikastın “muhakemesiz ve cezasız mı” kalacağını sormuş, hakiki suçluların meydana çıkarılmasını istemiştir.⁷⁵

Zekeriya Sertel’in *Tan*’dan önceki günlük gazetesi olan *Son Posta*, *Cumhuriyet* gibi Karabekir’in mülakatına sert tepki gösteren yayınlar arasındadır. Yalnız *Cumhuriyet* gazetesindeki eleştirilerin odağında *Tan* gazetesi ve Serteller yer alırken, *Son Posta*, *Tan*’ı da yer yer hedef almakla birlikte eleştirilerini daha çok Kâzım Karabekir’e yöneltmiştir.

5 Nisan 1939 tarihli *Son Posta* gazetesinin ilk sayfasında Kâzım Karabekir’in *Tan* gazetesine verdiği mülakatla *Haber* gazetesine konuyla ilgili verdiği beyanat karşılaştırılmış, Karabekir’in mi sözünden döndüğü yoksa *Tan*’ın mı tahrif yaptığı sorulmuştur. Yapılan karşılaştırmaya göre Karabekir, *Tan*’daki

⁷² Yunus Nadi, “Hadisenin Ahlâki Cephesi”, *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1939, s. 1, 8.

⁷³ Yunus Nadi, agm., s. 1, 8.

⁷⁴ Peyami Safa, “Hadiseler Arasında, Bir Adam ve Bir Gazete”, *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1939, s. 3.

⁷⁵ Peyami Safa, “Hadiseler Arasında, Atatürk Yaşıyor!”, *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1939, s. 3.

mülakatının sonunda *Nutuk*'ta “*haksızlıklar ve yanlışlıklar*” olduğunu söylerken, *Haber*'e verdiği beyanatta *Nutuk*'ta bazı noksanlıklar olduğunu ifade etmektedir.⁷⁶ Konuyla ilgili üniversite gençliğiyle yapılan röportajlar ise Kâzım Karabekir'e tepki doludur.⁷⁷

Son Posta yazarlarından Muhittin Birgen “*Benlik Hastalığı*” başlıklı yazısında Ziya Gökalp'ı da zikrederek “*Ben yok, biz varız*” düşüncesini savunmuş, Karabekir'i isim vermeden ben davası gütmekle eleştirmiştir.⁷⁸ Birkaç gün sonraki diğer yazısında ise isim vermeden Karabekir'in matbuat üzerine eleştirilerine değinmiş, Karabekir için “*hasta bir mubayyile*” ifadesini kullanmıştır.⁷⁹ERCÜMEND Talu, gençliğin protestosunu Atasına olan vefakârlığının, Kemalizm idealine sarsılmaz bağlılığının ispatı olarak değerlendirmiştir.⁸⁰ Burhan Cahid ise insan ruhunun şekillenmiş fikir kaynaklarına bağlanmaktan haz duyacağını belirtip, buna ilişkin tarihten örnekler verdikten sonra Atatürk'ün bir hurafe değil millî vicdanlarda yaşayan bir timsal olduğunu ifade etmiştir.⁸¹ Burhan Cahid'in yazısından Atatürk'ü inkârın, aslında onda cisimleşen Türk İnkılabını inkâr olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Son Posta gazetesi konuyla ilgili bir okuyucu mektubuna da yer vermiştir. Okuyucu mektubunda dikkat çekici bir nokta Meclis grubunda dile getirilen iddiaların aynısı olmasıdır. Bu mektupta *Tan* gazetesi daha fazla eleştiri konusu edilmiştir. Okuyucuya göre *Tan* gazetesi, yayımlayacağı yeni tarihi romanda istediği neticeyi alabilmek için Karabekir'in mülakatını ortaya çıkartmıştı. Gündem yaratmak amacıyla Karabekir'le bugüne değil geçmişe ait meseleler üzerine konuşulmaya çalışıldı. Ancak Türk gençliğinin tepki göstermesi üzerine *Tan* da hemen saf değiştirip, Karabekir'le aynı görüşte olmadığını ifade etmek zorunda kaldı. Oysa mülakat boyunca *Tan* gazetesi Karabekir'le aynı görüşte olduğunu gösteren ve onu yönlendiren sorular yönelmişti.⁸² Gazetede bir

⁷⁶ “Kâzım Karabekir mi Sözünden Döndü, "Tan,, mı Beyanatı Tahrif Etti?”, *Son Posta*, 5 Nisan 1939, s. 1.

⁷⁷ Nu-Sa-Ço, “Gençlik “Son Posta,,ya Düşüncelerini Anlatıyor”, *Son Posta*, 5 Nisan 1939, s. 1, 10.

⁷⁸ Muhittin Birgen, “Hergün, Benlik Hastalığı”, *Son Posta*, 5 Nisan 1939, s. 2.

⁷⁹ Muhittin Birgen, “Hergün, Hükûmet ve Matbuat”, *Son Posta*, 7 Nisan 1939, s. 2.

⁸⁰ E. Talu, “Civanmerd Gençlik”, *Son Posta*, 6 Nisan 1939, s. 2.

⁸¹ Burhan Cahid, “Hurafe Değil Timsal”, *Son Posta*, 5 Nisan 1939, s. 3.

⁸² Bir Okuyucu, “Karabekir ve Tan”, *Son Posta*, 5 Nisan 1939, s. 1, 10.

başka köşede bu iddianın tekrarlanması *Son Posta* gazetesinin bu görüşü desteklediğini göstermektedir.⁸³

Kâzım Karabekir'in parti grubunda yaptığı açıklamanın ardından *Akşam* gazetesi görece temkinli bir tutum takınmış ve gazetede meselenin bir yanlış anlaşılma olduğu savunulmuştur. Karabekir'in beyanatının Ankara'da fena tesirler uyandırdığı ve grupta şiddetle tenkit edildiğinden bahsedilmiş, bununla birlikte Karabekir'in izahatı üzerine meselenin hallolduğu belirtilmiştir.⁸⁴ Aynı gazetede çıkan isimsiz bir yazıda şahsi meselelerin geride bırakılması lüzumundan söz edilmiştir. Karabekir'in CHP çatısı altına girmesine ve milletvekili olmasına dikkat çekilmiş, bu konumdaki birisinin Atatürk'e herhangi bir şekilde dil uzatmasının anlaşılacağı ifade edilmiştir. İnönü'nün geçmişle barış siyasasının millî vahdeti sağlamaya yönelik bir adım olarak görülümüşse de Karabekir'in bu mülakatının mazur görülemeyeceği belirtilerek, millî birliği bozucu "*falsolu ses*" olarak nitelendirilmiştir.⁸⁵

İkdam gazetesinden Nizameddin Nazif diğer isimlerden farklı bir şekilde Karabekir'den daha belirgin tonda olumlu olarak bahsetmiştir. Bununla birlikte Atatürk'ün birleştirici bir düğüm olduğunu belirterek onu çözmeye kalkışmanın büyük bir millî zarara katlanmak anlamına geleceğini ifade etmiştir. Nazif, İnönü'nün geçmişle barışma siyasasını Karabekir için de bir fırsat olarak değerlendirmiş ve Karabekir'i kastederek kaybedilen on beş yıla takılmamak lazım geldiğini savunmuştur.⁸⁶

İkdam'dan bir başka isim Ahmet Ağaoğlu, Nizameddin Nazif'in aksine Karabekir'in Atatürk'ün kurduğu Halk Partisi'ne katıldıktan ve milletvekili seçildikten sonra böyle bir beyanat vermesine tepki göstermiştir. Atatürk'ü kendi içine sığmayan bir şahsiyet olarak tasvir eden Ağaoğlu, onu bir yanardağa benzetmiştir. Çevresindeki insanlara kimi zaman bu yanardağdan taşan ateş parçalarının isabet etmiş olması da normaldir. Ancak bu hadiseler geçicidir ve geçmişte kalmalıdır:⁸⁷

“Evet! Yanar dağ gibi mütemadiyen kaynıyan ve taşan o insan her şeyi önünde silip süpüren bu taşkınlıkları esnasında ötekine berikine ve bazan

---

⁸³ “İster İnan, İster İnanma!”, *Son Posta*, 5 Nisan 1939, s. 2.

⁸⁴ “Atatürkün Mukaddes Hatrasına Hürmet”, *Akşam*, 5 Nisan 1939, s. 1.

⁸⁵ “Akşamdan Akşama, Bugünün Vatanperverliği Millî Vahdeti Korumağa Çalışmaktır”, *Akşam*, 5 Nisan 1939, s. 3.

⁸⁶ Nizameddin Nazif, “Meseleler, Üniversitelilerin Dünkü Protestosu Vesilesile”, *İkdam*, 4 Nisan 1939, s. 3.

⁸⁷ Ahmet Ağaoğlu, “G. Karabekir Çıkışını Ne Zaman Yapıyor”, *İkdam*, 5 Nisan 1939, s. 1, 3.

pek değerlilerimize dokunuyor, hatta silip süpürüyordu. Fakat nihayetünnihaye bütün bunlar hususî, şahsî, ferdi ve aynı zamanda da daima muvakkat ve geçici hadiselerdi.

Kıymet bilen, vefakâr ve nimetşinas bir muhitte bu hususî ve şahsî hadiseler o muhteşem ve muazzam kurtuluş ve yapma ameliyesi önünde unutulup gitmelidir!”

Ağaoğlu yazının sonunda Halkı Fırkasının milletvekillerini belirlerken daha ihtiyatlı olmasını tavsiye ederek İnönü’nün barışma siyasasına da temkinli yaklaşma olduğunu göstermektedir.⁸⁸ Ağaoğlu bir başka yazısında ise Atatürk’ün millî birliği temsil eden bir sembol olduğunu, ona dokunulmasının millî birliğe bir taarruz olarak anlaşılacağını savunmuştur.⁸⁹

Ali Naci Karacan da Atatürk’ün millî birliğin bir sembolü olduğunu belirttikten sonra yerine geçen en yakın arkadaşı İsmet İnönü’nün etrafında bütün milletin toplandığını savunarak Atatürk’ten İnönü’ye olan devamlılığa işaret etmiştir.⁹⁰

“Atatürk mukaddes bir hatıra halinde aziz bir varlık olarak içimizde ve başımızdadır. Onun bayrağını İsmet İnönü ele almıştır ve Milli Şef’imizdir. Bütün millet İnönünün etrafında sarsılmaz bir kale halinde durmaktadır. Artık gözlerimiz geriye değil ileriye bakıyor.”

İkdam’da çıkan “Kemalist” imzalı bir yazıda ise *Tan* gazetesi sert bir şekilde eleştirilmiştir. *Tan* gazetesinin gerçeğin ortaya çıkarılması için bu mülakatı yaptık şeklindeki savunması kabul edilmemiş, bunun Atatürk ve İnönü kıymetsiz adamlardır diye anket yapmaya benzeyeceği belirtilmiştir. Kâzım Karabekir’e de sahip çıkılan bu yazıda Karabekir’in de millî bir kıymet olduğu dile getirilmiş, millî kıymetler üzerinde oyun oynanamayacağı ifade edilmiştir.⁹¹ *İkdam*’da çıkan bu yazı Karabekir’in de ilgisini ve onayını kazanmıştır.⁹²

İkdamcı imzalı bir başka yazıdaysa hem Karabekir’in hem de *Tan* gazetesinin mülakata ilişkin yaptıkları savunmalara itiraz edilmiştir. *Tan*’ın, mülakatın yayımlanması sayesinde millî birlik manzarasının oluşması sağlandı şeklindeki savunmasına karşılık, memlekete düşman bir ülkenin saldırması karşısında millî birlik oluştuğunda düşman ülkeye minnettar olmamız mı gerekecektir diye sorulmuştur. Karabekir’in basına yönelik eleştirilerine ise Karabekir’in demeçlerinin bir noktaya kadar demeçlerinin basında aynen yer aldığı ancak bir

⁸⁸ Ağaoğlu, “G. Karabekir”, s. 1, 3.

⁸⁹ Ahmet Ağaoğlu, “Birlik Sembolü”, *İkdam*, 6 Nisan 1939, s. 1.

⁹⁰ A. N. Karacan, “Atatürkün Bayrağı İnönünün Elindedir”, *İkdam*, 6 Nisan 1939, s. 1-2.

⁹¹ Kemalist, “İnkılabın Meşalesi”, *İkdam*, 6 Nisan 1939, s. 1.

⁹² Karabekir, *Günlükler*, s. 1088.

yerden sonra bu demeçlerin memleketin dış siyasetini olumsuz etkileyeceği görüldüğünden Generalin demeçlerinin yayımlanmadığı savunulmuştur.⁹³

İkdam gazetesi konuyu son kez 7 Nisan 1939 tarihinde ele almış ve bu meseleyi kapatmak yönünde tavrı almıştır. Atatürk ve İnönü'nün millî bir kıymet olduğu belirtilerek bu isimler üzerinde tartışma yaratmaktan uzak kalınması gerektiği savunulmuştur.⁹⁴ Bugün Atatürk üzerine tartışması açılmasının yarın İnönü için de denenebileceğine dikkat çekilmiştir.⁹⁵

Vakit gazetesi de Karabekir'in mülakatına sert tepki gösteren yayımlar arasındadır. “*Susunuz, General, Susunuz!*” başlıklı isimsiz yazıda Atatürk'ün bir diktatör olmadığı belirtilmiştir. Karabekir'e ise sertçe çıkılmış ve bu mevzuda susması kendisine tembihlenmiştir:⁹⁶

“(…) Bizce bu mevzuda susunuz, General, susunuz; vesikalarınızı tarihe tevdi etmek için Atatürk'ün adı üstünde bir münakaşa meydanı aramıza lüzum yoktur. Askerliğinizi siyasi hayata tercih etmek sizin için muvaffak bir mazi hazırlamadı. Geçmiş hizmetlerinize uygun bir istikbal olsa olsa, gene onun ebedi şefliği altında çıktığınız mebusluk kürsüsünde, şahsî davadan başka şeyler söylemektedir.”

Vakit'ten Refik Ahmet Sevengil, İsmet İnönü'nün Atatürk hakkındaki çeşitli sözlerinden alıntılar yaparak Karabekir'i eleştirmiş, *Tan*'daki mülakatını Atatürk'ün “*uzuz hatırasına karşı yükselmeye yeltenen ilk bedbaht saygısızlık*” olarak nitelendirmiştir. Sevengil'e göre Atatürk millî bir sembol olarak her türlü münakaşanın üstündedir.⁹⁷ Hakkı Süha Gezgin bu hadiseyle Atatürk duygusunun ne kadar yüksek olduğunun görüldüğünü, Atatürk'ün kutsal adı etrafında küçük ve uzak bir ima sözü dolaşınca bütün memleketin tek bir adam gibi ayağa kalktığını olumlu bir gelişme olarak telakki etmiştir. Gezgin, *Nutuk*'un ilmi bir eser gibi ele alınabileceğini, *Nutuk*'taki eksikliklerden şikâyet edenlerin bir eser ortaya koyarak ortaya çıkmalarının gerektiğini savunmuştur.⁹⁸

Yeni Sabah gazetesi *Tan*'ın yaptığı yayını için “*Tabansız bir gazetenin zelilâne mugalâtası*” ifadelerini kullanmıştır. *Tan*'ın kendisini savunurken *Yeni Sabah*'ın

⁹³ İkdamcı, “İşaretler”, *İkdam*, 6 Nisan 1939, s. 3.

⁹⁴ “Millî Kıymetler Üzerinde Oynamaktan Çekinelim”, *İkdam*, 7 Nisan 1939, s. 1.

⁹⁵ Kemalist, “İnkılabın Meşalesi, Dikkatli Olalım”, *İkdam*, 7 Nisan 1939, s. 1.

⁹⁶ “Susunuz, General, Susunuz!”, *Vakit*, 5 Nisan 1939, s. 1.

⁹⁷ Refik Ahmed Sevengil, “Atatürk Münakaşanın Üstündedir!”, *Vakit*, 5 Nisan 1939, s. 2.

⁹⁸ Hakkı Süha Gezgin, “Görüp Düşündükçe, Son Hadisenin Sevinilecek Tarafı”, *Vakit*, 6 Nisan 1939, s. 3.

daha evvel yapmış olduğu yayınları mevzubahis etmesine tepki göstermiş ve “küçüklük” olarak nitelendirmiştir. *Yeni Sabah*'a göre *Tan*, o gün yeni başlayacağı tefrikaya dikkat çekmek amacıyla böyle bir işe girişmiştir. Daha önce Refik Halid'in bir tefrikasına başlayacağı vakit, yine dikkat çekmek için Atatürk'ün sağlığına ilişkin böyle bir haber yapmış ve kapatılmıştır. *Tan*, “*halkın alâkasını tabrik için sansasyonel telakki ettiği*” mülakatı yayımlamıştır.⁹⁹

Sertellere yakın bir isim olan Suad Derviş, *Tan*'ın adını zikretmeden “*bir yevmi gazete*”nin gaflet eseri olarak beklenmeyen bir hataya düştüğünü belirtmiştir. Suad Derviş yazısında Atatürk'ün önemi üzerine sözler sarf ettikten sonra hedefine isim vermeden *Cumhuriyet* gazetesini ve Peyami Safa'yı koymuştur. Safa'nın *Cumhuriyet*'te çıkan “*Bir Adam ve Bir Gazete*” başlıklı yazısında bu mevzu ile *Tan* gazetesinin geçmişte çıkan bazı yazılarının aynı kefeye konulmasını Suad Derviş yanlış bir tavır olarak değerlendirmiş ve bunu “*meşuk ve meçhul birtakım propagandalar yapmak*” olarak nitelendirmiştir.¹⁰⁰

Aylık yayımlanan *Yücel* dergisi de Karabekir'in mülakatına en sert tepki veren yayınlar arasındadır. Atatürk'ten abartılı bir övgüyle bahseden dergi, onun ismi etrafında saygısızca konuşmanın hesabını bütün millet tarafından sorulacağını ifade etmiştir.¹⁰¹ Derginin ilerleyen sayfalarında Yusuf Mardin imzalı “*İnkâr*” adlı şürde de Karabekir'e isim verilmeden tepki gösterilmiştir. Aynı dergide bulunan bir soru cevap sayfasında da Karabekir'in mülakatına doğrudan ve dolaylı olarak değinilmiştir. İlk soruda Atatürk'ün “*Fazla bir şey söylemeğe lüzum görmem. Yalnız bu adam üzerine akıl doktorlarının nazarı dikkatini celbederim*” sözünü ne zaman ve ne vesile ile söylediği sorulmuştur. Cevap olarak 1933 yılında Kâzım Karabekir hakkında söylendiği belirtilmiş, Karabekir'in hatıralarını o dönemde yayımlatmaya çalışması meselesi hatırlatılmıştır. İkinci soruda doğrudan mülakat meselesine değinilmese de sorunun Karabekir'in de yargılandığı İzmir Suikastı ile alakalı olması dikkat çekicidir.¹⁰²

Gençliğin bildirisine aynen yer veren *Serveti Fünun* dergisi ise bu bildiriye ilaveten bir şey söylemeyi gereksiz bulduklarını ifade etmişlerdir.¹⁰³ Derginin yazarlarından Gavsî Halid Ozansoy gençliğin tepkisini coşkuyla karşılayarak Atatürk'ün gençliğe yaptığı vurgunun ne kadar da isabetli olduğunun bu

⁹⁹ “General Karabekir İzahat Verdi”, *Yeni Sabah*, 5 Nisan 1939, s. 1, 3.

¹⁰⁰ Suad Derviş, “Türk Milleti Münasebetsizliğin Her Türüsünden İkraha Duyar!”, *Haber-Akşam Postası*, 6 Nisan 1939, s. 2.

¹⁰¹ Yücel, “Gençlik Diyor ki” *Yücel*, Cilt 9, Sayı 51, Mayıs 1939, s. 91-93.

¹⁰² “Kamalistler: Bunları Unutmıyalım” *Yücel*, Cilt 9, Sayı 51, Mayıs 1939, s. 110, 119.

¹⁰³ “Gençliğin Asıl Protestosu”, *Serveti Fünun*, 6 Nisan 1939, Cilt 85/21, Sayı 2224/539, s. 307.

gelişmelerle birlikte daha iyi anlaşıldığını yazmıştır. Ozansoy, Karabekir'in mülakatında *Nutuk*'a yaptığı eleştirilere tepki göstermiş ve *Nutuk*'u "*Hepimizin mukaddes kitabı*" olarak nitelendirmiştir.¹⁰⁴

Dönemin yarı resmî veya parti gazetesi olarak nitelendirilebilecek *Ulus* gazetesinin konuya oldukça sınırlı ve temkinli bir şekilde yaklaşması son derece anlamlıdır.

4 Nisan 1939 tarihli *Ulus* gazetesinde gençlerin *Tan* gazetesine yönelik yaptıkları nümayiş kısa bir haberle duyurulmuş, gençlerin yayımladıkları bildiriye yer vermekle yetinilmiştir. Haberde dikkat çeken nokta tepkinin tam olarak niçin yapıldığına dair herhangi bir bilginin bulunmaması, Kâzım Karabekir'in adının geçmemesi veya *Tan* gazetesinde yaptığı mülakattan bahsedilmemesidir. Habere göre gençler "*son zamanlarda Tan gazetesinde neşredilen bazı yazılar*"ı protesto etmişlerdir.¹⁰⁵ Ertesi gün yayımlanan bir yazıda Parti Grubunda yapılan tartışmalara ilişkin kısaca bilgi verilmekle iktifa edilmiştir.¹⁰⁶

Ulus'un konuyu fazla gündemde tutmak istememesinin, gazetenin yeni döneme uyum sağlama çabasından kaynaklandığı söylenebilir. *Ulus* gazetesiyse iktidarın konuya yaklaşımı birbirine paraleldir. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına geçişiyle birlikte Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras gibi bazı isimler tasfiye edilmişse de bir devr-i sabık yaratılmamış, iktidarın bir devamlılık süreci içerisinde olduğu vurgusu ağır basmıştır. Atatürk ile İnönü'nün son dönemde yaşadığı sorunlar geri plana itilmiş, unutulmaya çalışılmıştır. Hal böyleyken benzer bir tavrım Karabekir meselesinde de sergilendiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca *Ulus*'un bu tavrında, İnönü'nün barış siyasasının zedelenmesi endişesi olduğu da söylenebilir. Nitekim İnönü'ye en yakın isimlerden Refik Saydam da parti grubunda buna benzer bir tavır sergilemiş ve meseleyi fazla uzatmadan kapatmaya çalışmıştır.

İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı olduktan sonra yaşadığı süreci özetlediği Şubat 1939 tarihli notlarında Karabekir'in durumuna ilişkin yazdıkları dikkat çekicidir. İnönü, Karabekir'in ilk günlerde "*samimiyet, iddia ve gurur*" arasında olduğunu, serbest olduktan sonra geniş bir neşriyata başladığını belirtmiştir. Tarihsiz bir notta ise Karabekir'in Meclisten ve neşriyatın fena intihabından hayal kırıklığına uğradığını ancak iddiasında ısrarlı olduğunu aktarmaktadır.¹⁰⁷ İnönü'nün el yazısıyla attığı notlarda tarihler net bir şekilde verilmemiştir. Dolayısıyla

¹⁰⁴ Gavsî Halid Ozansoy, "İnkılâbın Bekçileri, Önünüzde İğilirim!", *Serveti Fînnun*, 6 Nisan 1939, Cilt 85/21, Sayı 2224/539, s. 306.

¹⁰⁵ "Atatürk'ün Hatrasına Hürmet", *Ulus*, 4 Nisan 1939, s. 1.

¹⁰⁶ "Atatürk'e Hürmet ve Tazim Hisleri" *Ulus*, 5 Nisan 1939, s. 1.

¹⁰⁷ İnönü, *Defterler*, s. 258-259; İnönü, *Hatıralar*, 623-624.

İnönü'nün yukarıdaki yorumlarının, bu makalenin konusunu teşkil eden mülakatla alakalı olması muhtemelse de kesin bir şey söylemek güçtür. Şu var ki Karabekir bu süreçte geçmişe ilişkin bir şeyler söylemek istemektedir. Bunu İnönü'nün de bildiği ancak sürecin İnönü'den bağımsız olarak geliştiği sonucunu çıkarmak mümkündür.

Şerafettin Turan, bu notlardan yola çıkarak Karabekir'in İnönü'ye vermiş olduğu sözü tutmadığını belirtmiştir. Turan, Karabekir'in demecinden İnönü'nün dolaylı düş kırıklığına uğradığı kanaatindedir.¹⁰⁸

Zeki Bey'e göre beyanat içerik itibarıyla doğru olmakla beraber zamanlama açısından hiç de yerinde iş olmamıştır. Mustafa Kemal'in bir sembol olduğunu belirtmiş ve “*daba kefen solmadan*” ona karşı hücumu geçmeyi yersiz ve aceleci bir iş olarak nitelendirmiştir. Karabekir bu “*faciaya*” doğrudan doğruya kendisi sebep vermiştir. Diğer taraftan Zeki Bey hatıratında, Karabekir'i bu hususta körükleyen ve ona bu işin münasip olacağını telkin eden kişinin ortaya çıkan bu duruma “*kahkahalarla güldüğünü*” söyleyerek, muhtemelen İsmet İnönü'yü işaret etmektedir.¹⁰⁹

Öte yandan Cihad Baban ise anılarında, Karabekir'in İnönü'ye verdiği sözü unutarak *Tan* gazetesine demeç verdiğini belirtmektedir. Baban'a göre Karabekir'in mülakatı İnönü'yü de zor durumda bırakmıştır. Zira Karabekir'in bu mülakatını İnönü'nün tahriklerine mal edenler, “*Atatürk'ü İnönü kötüleyemiyor, bu işi Karabekir'e yaptırdı*” şeklinde yorumlayanlar olmuştur.¹¹⁰

Cemil Koçak'a göre Kâzım Karabekir, İnönü'nün barış siyaseti çerçevesinde tekrar siyasete dâhil olurken, bu mülakatla İnönü ile yapmış olduğu geçmişin sorgulanmamasına yönelik anlaşmanın sınırlarını zorlamış hatta bu sınırların dışına çıkmaya çalışmıştır.¹¹¹ Ancak basından yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere hem Karabekir'e hem de *Tan* gazetesine gelen yoğun tepkiler dolayısıyla bu mülakatın yayımlanması yarım kalmıştır.

Koçak, mülakat sonrası Karabekir'in aldığı tepkilerin yoğunluğunu diğer eski siyasi menkurların da uzlaşmalara sadık kalmaları yönünde bir uyarı olarak yorumlamaktadır.¹¹² Koçak'ın bu yorumunun sonuca bakarak doğru olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Karabekir'in mülakat girişiminde parti gazetesi

¹⁰⁸ Turan, *İnönü*, s. 151-152.

¹⁰⁹ *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, s. 284.

¹¹⁰ Baban, *age.*, s. 289.

¹¹¹ Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt II, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2010, s. 52.

¹¹² Koçak, *Millî Şef II*, s. 52.

Ulus'un da rol oynaması, Başbakan Refik Saydam'ın Karabekir'e yönelik sert eleştirileri bir ölçüde göğüslemesi ve Karabekir'in partiden uzaklaştırılması taleplerini duymazdan gelerek meseleyi ötelemesi yeni iktidarın bu tür bir sorgulamaya bir dereceye kadar açık olduğu izlenimini doğurmaktadır. Bu da tek parti iktidarının monolitik bir yapıda olmadığını hatırlatmaktadır.¹¹³

Nitekim Koçak bir başka çalışmasında Karabekir'in İnönü'nün barış siyaseti sürecinde İnönü ile sıkça görüşme olanağı yakaladığını ve Millî Mücadele tarihinde aldığı rolün yeniden değerlendirilmesine ilişkin çaba sarf ettiğini belirtmektedir.¹¹⁴

Karabekir ise sonraki yıllarda kamuoyuna açık olmayan ve sınırlı bir çevreye hitap eden konuşmalarla tarihi kendi penceresinden yorumlamakla iktifa edecektir. Karabekir kendi tarih yorumunu kamuoyuna açıklamaya fırsat bulamazken, diğer taraftan kendisine ve diğer eski muhalif arkadaşlarına bir nevi "jest" olarak *Nutuk* İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde tekrar basılmayacaktır.¹¹⁵

Tan'ın Geri Adım Atması

Karabekir ile yapılan mülakata tepkilerin kısa sürede geniş bir çevreye yayılması, parti grubunun da ekseriyetle mülakata tepki göstermesi karşısında *Tan* gazetesi daha belirgin bir şekilde geri adım atmış, hatta kendisiyle çelişir bir noktaya gelmiştir. 5 Nisan 1939 tarihli *Tan*'da Karabekir'in beyanatının bütün halk arasında haklı bir asabiyet uyandırdığı ifade edilmiştir. "Daha mezarında kanı kurumamış olan (...) Ebedi Şefimize şahsi hırslarına kapılarak dil uzatmak isteyenlere" ifadeleriyle Karabekir sert bir şekilde eleştirilmiştir.¹¹⁶ *Tan* gazetesi, bu yazıyla birlikte olayın tüm sorumluluğunu Kâzım Karabekir'in üzerine yıkmıştır.

5 Nisan 1939 tarihinde *Tan*'ın başyazarı M. Zekeriya Sertel de meseleyi fazla uzatmadan kapatmak amacıyla "Son Hadise Hakkında Son Söz" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Sertel, Kâzım Karabekir etrafında yeni bir millî kahraman yaratmak amacıyla bir hava estirildiğini, kendilerinin bu havayı dağıtmak, bazı gerçeklerin ortaya çıkmasını sağlamak adına bu mülakatı gerçekleştirdiklerini savunmuştur. Sertel'e göre bu mülakatın yayımlanması faydalı olmuştur. İlk

---

¹¹³ Tek parti iktidarının ve özellikle de Millî Şef Döneminin monolitik bir yapıda olmadığını gösteren bir anlatım için bk. Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, Hazırlayan Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2011.

¹¹⁴ Koçak, *Karabekir'in Kavga*, s. 484.

¹¹⁵ Koçak, *Karabekir'in Kavga*, s. 502-505; Uzun, *age.*, s.123.

¹¹⁶ "General K. Karabekir Atatürke Sevgi ve Hürmetini Anlattı", *Tan*, 5 Nisan 1939, s. 1.

olarak Atatürk'e ve Atatürk'ün herhangi bir eserine dil uzatılmayacağı, bu konuda müsamaha gösterilmeyeceği anlaşılmıştır. İkinci olarak Kâzım Karabekir etrafında yaratılmaya çalışılan hava dağılmış, Karabekir de Atatürk'e olan bağlılığını açıklamıştır. Üçüncüsü bu meseleyle millî birlik duygusunun lüzumu meydana çıkmış, Türk milletinin, şahsi kin ve ihtiraslar yüzünden mukadderatına el uzatılmasına müsaade etmeyeceği görülmüştür.¹¹⁷

Zekeriya Sertel 6 Nisan 1939 tarihli yazısında daha ilginç bir tutum almıştır. Karabekir'e yönelik eleştirileri daha da sertleşmiştir. Karabekir'in beyanatını "falsolu bir ses" olarak nitelendirmiş, gençliğin millî birlik havasını bozan bu "falsolu sesi" susturduğundan bahsetmiştir.¹¹⁸

Aynı gün, Sabiha Sertel de *Tan* gazetesindeki yazısında gençliğin protesto gösterisinden övgüyle bahsetmiştir. Yazıda Kâzım Karabekir, adı zikredilmeden sert bir şekilde eleştirilmiş, Atatürk'e ve inkılaplara dil uzatmakla, inkılapa karşı kötü niyet beslemekle, şahsi hırs ve kinine mağlup olmakla suçlanmıştır.¹¹⁹

Yine *Tan* gazetesinde "Günün Meseleleri" adlı köşede imzasız çıkan bir yazıda Karabekir'in beyanatının *Tan* gazetesinde çıkmış olmasının, *Tan'a* bir saldırı vesilesi olarak kullanılmasına karşı çıkmıştır. Yazıda, Karabekir'in düşüncelerinin kendisine ait olduğu, *Tan'da* bu düşünceleri savunacak kimsenin olduğu özellikle belirtilmiştir. *Tan* gazetesinin bu mülakatı yayımlamakla faydalı bir iş yaptığı savunulmuştur. Zira gizli kalması zararlı olabilecek bir hakikatin gün yüzüne çıkarılması ve meydana gelen haklı infialle bir netice alınması *Tan'ın* başarısı olarak nitelendirilmiştir.¹²⁰

Tan gazetesini kontrolünde tutan Sertellerin özellikle de Zekeriya Sertel'in tüm bu yazdıklarına rağmen mülakat esnasında –mülakatı yapan muhtemelen kendisidir- Karabekir'i destekleyici mahiyette bir tavır alması ve sorularını da bu minvalde yönlendirmesi, bu savunmasını geçersiz kılmaktadır.

Tan'da açıkça belirtilmese de gazetenin ve gazete yöneticilerinin daha fazla sorun yaşamaması adına böyle bir yol seçilmesi daha muhtemel görünmektedir. *Tan* gazetesi, kapatmalarla sıkça karşılaşan bir gazetedir. Son olarak 8 Ağustos-8 Kasım 1938 tarihleri arasında 3 ay gazete kapalı kalmıştır.¹²¹ Kısa bir süre önce uzun soluklu bir kapanma yaşamış *Tan'ın* tekrar böyle bir durumla karşılaşması gazeteyi çok zor duruma düşürebileceği hatta tamamen yok olma tehlikesiyle

¹¹⁷ M. Zekeriya Sertel, "Son Hadise Hakkında Son Söz", *Tan*, 5 Nisan 1939, s. 1, 10.

¹¹⁸ M. Zekeriya Sertel, "Bu Ders Onlara Yetişir", *Tan*, 6 Nisan 1939, s. 1.

¹¹⁹ Sabiha Zekeriya Sertel, "Millî Birlik", *Tan*, 6 Nisan 1939, s. 5.

¹²⁰ "Günün Meseleleri, Zaruri Bir Cevap", *Tan*, 6 Nisan 1939, s. 5.

¹²¹ Kara, *agt*, s. 223-225.

karşı karşıya bırakabileceğinden dolayı *Tan*'ın geri adım atmak zorunda kaldığı daha makul bir açıklama olarak durmaktadır.

Tan'ın bu tavrını “garip” olarak nitelendiren Cemil Koçak da bu durumu yönetimden kaynaklanan uyarının etkisine ve gücüne bağlamaktadır.¹²² Dönemin Türk basınının durumu da göz önüne alındığında Koçak'ın bu açıklaması gerçeğe daha yakın durmaktadır.

Bu nedenle Zekeriya Sertel'in ve *Tan* gazetesinin mülakatın yayımlandığı günkü tutumu tamamen değişmiş ve tam tersi bir durum almıştır. Mülakatın bir ölçüde tepki yaratacağı hatta belki *Tan*'ın da arzu ettiği bir şekilde “sansasyon” yaratacağı beklenmektedir. Ancak beklenenden çok daha fazla tepki gelmiş olması mülakatın yarım kalmasına yol açmıştır. Milli Şef'in başa gelmesi, eskilerle barışma siyasasının benimsenmesi ile birlikte Kâzım Karabekir'in kamuoyunun da ilgisini çekecek tarihsel bir hesaplaşmaya girişebileceğine yönelik inanç, gelen tepkiler neticesinde yok olmuş, bunun üzerine Sertel ve *Tan* gazetesi geri adım atmak zorunda kalmıştır. Sonrasında mümkün olduğunca tartışmalar uzatılmamaya çalışılmış, *Tan*'da bu mülakatın faydalı sonuçları olduğu yönünde zorlama yorumlar yapılmaya çalışılmıştır.

Sonuç

Atatürk'ün vefatının ardından Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, Başbakanlık'tan uzaklaştırıldığı yaklaşık bir buçuk yıllık dönemde kendisine karşı tavrı sergileyen isimleri tasfiye etmiş ve kısa sayılabilecek bir süre içerisinde kendi iktidar elitini kurmayı başarmıştır. Bir taraftan kendisine karşıt isimleri tasfiye ederken diğer yandan Atatürk Dönemi'nde çeşitli nedenlerden dolayı siyaset dışı kalmış isimleri tekrar siyasete döndürerek kendi iktidar çevresini kurmak yolunda kolaylaştırıcı ve destekleyici bir adım atmıştır.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına geçmesi sadece bir mevkii değişimiyle sınırlı kalmamıştır. İnönü bu dönemde kendi iktidar elitini kurmaya çalışırken bunun bir sonucu olarak Atatürk'ten boşalan karizmatik liderlik mevkiine de geçmek istemiştir. Bunu iktidarının daha sağlam temellere oturması için bir gereklilik olarak görmesi son derece olasıdır.

Tüm bu gelişmelerin, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına geldikten sonra Atatürk dönemi mutad zevatından bazı isimleri tasfiye ederken Atatürk'ün muhalifî denilebilecek isimleri siyasete dâhil etmesi bazı çevrelerde geçmiş dönemin en azından bir ölçüde sorgulanabileceğine dair umutlar doğurması muhtemeldir. Bu noktada Atatürk döneminde aktif siyasete dönemeyen ve yaşamı boyunca *Nutuk*'ta kendisine yöneltilen eleştirilere karşı fırsat buldukça sesini yükselten Kazım Karabekir ilk akla gelen isimlerden birisidir. Karabekir,

¹²² Koçak, *Milli Şef II*, s. 50.

Nutuk'ta kendisine yönelik suçlamalara dönemin koşulları gereği hemen yanıt verememişse de yaşamı boyunca cevap verebilmenin arayışı içerisinde olmuştur. İlk olarak 1933'te başarısızlıkla sonuçlanan bir denemede bulunmuş ardından tekrar aktif siyasete dönmesiyle birlikte bu çalışmada konu edilen *Tan* gazetesine bir mülakat vermiştir. Bu mülakat, Karabekir'in *Nutuk*'ta kendisine yöneltilen suçlamalara karşı yarım kalmış bir cevap verme girişimidir.

Karabekir, İnönü'nün barış siyaseti çerçevesinde aktif siyasete döndükten sonra ilk olarak bazı hatıralarını neşrederek bir bakıma deneme balonları yollamış, kendisine yönelik basındaki ilgiyi görünce *Nutuk* üzerine eleştirilerini dile getirebileceği kanaatine varmıştır. Muhtemelen bu dönemde sıkça görüştüğü İnönü'yle yaptığı sohbetlerde *Nutuk*'a ve geçmişte yaşananlara ilişkin eleştirilerini dile getirmiş ve İnönü'nün tepkisinden yola çıkarak iddialarını tekrar açıkça dillendirebileceğini düşünmüştür.

Karabekir'in *Tan* gazetesindeki mülakatı da böyle bir ortam içerisinde ortaya çıkmıştır. Karabekir'in tek sayılık mülakattaki hedefi Atatürk dönemi ve özellikle de *Nutuk* olmuştur. Karabekir mülakatta önce 1925'ten 1938'e kadarki döneme ilişkin çeşitli konularda isim vermeden eleştirilerde bulunmuş, mülakatın - yayımlanan kısmının- son cümlesinde *Nutuk* üzerinden eleştirilerini dile getirerek asıl rahatsız olduğu noktaya dikkat çekmek istemiştir.

Yayımlanan mülakat kamuoyunda beklenenin üzerinde bir tepkiye yol açınca yarım kalmıştır. Mülakata tepkilerin gelmesi son derece olağandır. Zira İnönü ile birlikte Atatürk Dönemi'nin tam bir tasfiyesi yahut tamamen farklı bir eksene geçilmesi söz konusu değildir. Aksine bir devamlılıktan söz etmek gerekir. Hali hazırda partide ve mecliste birçok isim Atatürk'e tartışmasız bağlıdır.

Yukarıda da belirtildiği üzere İnönü iktidara geldikten sonra eski mutat zevatı tasfiye edip kendisine daha yakın ve bağlı bir isimlerden yeni bir iktidar çevresi/eliti oluşturmuştur. İnönü Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Atatürk'e ve inkılaplara sahip çıkmakla beraber kendi karizmasını yükseltmeye çalışmıştır. Milli Şeflik yılları onun yüceltildiği bir dönem olmuştur. İnönü imajının yükselişi, Atatürk'e doğrudan bir saldırıyı içermese de onun yerine kendisinin ön plana çıkarılması sonucunu doğuracaktır. Tekrar vurgulamak gerekirse İnönü'nün yüceltilmesi, kesinlikle Atatürk'ü yok etmeye yönelik değildir. Ancak İnönü, Atatürk'ün hayatta bulunduğu dönemdeki karizmatik otoriteyi doldurmayı hedeflemiştir. Bu noktada iki karizma arasında güç alanlarının kesişmesi olduğunu söylemek mümkündür.

Peki, Karabekir'in Atatürk'ü eleştirdiği bu mülakat, İnönü'ye rağmen mi verildi ve çıktı yoksa İnönü'nün desteğiyle veya göz yummasıyla yayımlanıp gelen tepkiler üzerine mi geri adım atıldı? Doğrusu buna net bir cevap verebilmek son derece güçtür. Eldeki çeşitli veriler çok sayıda ihtimali göz

önünde bulundurmaya elzem kılmaktadır. Bu meseleyle ilgili yapılacak yeni tartışmaların son derece faydalı olacağını söylemek gerekir.

İnönü tarafından Karabekir'in verdiği mülakata doğrudan yol gösterilmemişse bile en azından sarı ışık yakıldığı veya gelişmelerin muhalif isimlerce bu şekilde değerlendirildiği akla yatkın gelmektedir. Karabekir'in konjonktürdeki değişimden cesaret alıp, yıllardır beslediği düşüncelerini, *Nutuk*'a yönelik itirazlarını açıkça beyan edebileceği bir ortam olduğunu değerlendirerek mülakatı vermesi güçlü bir ihtimaldir. Refik Saydam'ın parti grubunda Karabekir'e yapılan saldırıları bir bakıma göğüslemesi, İnönü iktidarının da Karabekir'in bu girişimine bir ölçüde destek verdiği ihtimalini güçlendiren verilerdir.

Esasında İnönü muhalifleri için de benzer bir tavır tersten geçerlidir. Şöyle ki, bu dönemde İnönü'ye muhalif olan kimseler açıktan kendisine muhalefet edemediklerinden dolayı daha çok Atatürk'ü ön plana çıkartmak yolunu seçmişlerdir. Bu mesele başkaca araştırmaların konusu olduğundan şimdilik bu kadarla bırakmak kâfi olacaktır.

Bir diğer ihtimal ise muhalif bir çizgide olan Serteller yönetimindeki *Tan* gazetesinin de -tıpkı Karabekir gibi- bu değişim sürecini haddinden fazla ciddiye alarak geçmişi sorgulamaya yönelmesidir. Bunun için de en münasip isimlerden birisi olarak gördükleri Karabekir ile bu minvalde bir mülakat yapmayı planlamışlardır. *Tan* gazetesi ve Serteller Atatürk dönemine ilişkin bazı eleştirileri yapabilmek için uygun şartların doğduğuna hükmetmiş ve bu mülakatı gerçekleştirmiştir. Ancak gelen tepkiler bu tarz sorgulamalar için uygun zeminin olmadığını kendilerine göstermiştir.

Bu olasılığa bağlı olarak İnönü iktidarının bu mülakat hadisesinden ve Karabekir'in girişiminden hiçbir şekilde haberi olmadığı sonucu çıkarılabilir. Karabekir daha önce İnönü'ye söz vermesine rağmen kendi inisiyatifiyle bu sözün sınırlarını oldukça zorlamış hatta aşmıştır.

İhtimallerden hangisi geçerli olursa olsun son tahlilde İnönü iktidarı, Kâzım Karabekir'e yönelik parti disiplinine sevk taleplerini görmezden gelmiş ve Karabekir'e sahip çıkmıştır. Meseleyi fazla uzatmadan kapatmak yolunu seçmiştir. Bunun yanında, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde *Nutuk*'un yeni baskısının yapılmamasını Karabekir de dâhil olmak üzere *Nutuk*'ta olumsuz bir şekilde anılan isimlere yönelik bir müsamaha olarak görmek mümkün olduğu gibi İnönü'nün de *Nutuk*'taki söylemin en azından bazı kısımlarına katılmadığı veya *Nutuk*'u içinde bulunan tarihsel sürecin getirmiş olduğu bir söylem olarak değerlendirdiği şeklinde yorumlamak da mümkündür.

Kaynaklar

Kitaplar, Makaleler, Tezler

- (1987) *Milli Egemenlik ve TBMM*, TBMM Kùltür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- (2007) *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, Haz. Ömer Faruk LERMİOğLU, Sebil Yayınları, İstanbul.
- (2012) *Atatürk'ün Sırdası Kılıç Ali'nin Anıları*, Düz. Hulusi TURGUT, Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları, 14. Baskı, İstanbul.
- BABAN Cihad (2009) *Politika Galerisi, Bir Devrin Hükümdarları*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- BERKES Niyazi (2011) *Unutulan Yıllar*, Hazırlayan Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- BEYOğLU Süleyman (2011) *İki Devir Bir İnsan: Ahmet Faik Günday ve Hatıraları*, Bengi Yayınları, İstanbul.
- EVCİN Erol (2013) Kâzım Karabekir Paşa'nın Basında Neşredilen Tarihi Mektupları ve Bunların Kamuoyundaki Yansımaları (2013), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XXIX, Sayı 87, Kasım, s. 1-66.
- İNÖNÜ İsmet (2001) *Defterler (1919-1973)*, Cilt I, Düz. Ahmet DEMİREL, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- (2006) *Hatıralar*, Haz. Sabahattin SELEK, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- KANDEMİR [Feridun] (1955) *Siyasi Dargınlıklar*, Cilt 5, Ekicigil Matbaası, İstanbul.
- KARA Serdar (2021) *Muhaliif Bir Gazeteci ve Yazar Olarak Zekeriya Sertel*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- KARABEKİR Kâzım (1995) *İstiklal Harbimiz'in Esasları*, Düz. Faruk ÖZERENGİN, Emre Yayınları, İstanbul.
- (2020) *Paşaların Kavgası*, Düz. Faruk ÖZERENGİN, Truva Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- (2020) *Günlükler 1906-1948*, Cilt II, Düz. Yücel DEMİREL, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- KARAOSMANOğLU Yakup Kadri (1968) *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- KOÇAK Cemil (2010) *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt I-II, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

- (2016) *Karabekir'in Kavgası*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- NADİ Nadir (1991) *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- ÖYMEN Altan (2002) *Bir Dönem Bir Çocuk*, Doğan Kitap, İstanbul.
- ÖZDEMİR Ali Ulvi (2019) Kâzım Karabekir'in Muhalefete Geçişi ve Bu Süreçte Devlet Tarafından İzlenmesi, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl XV, Sayı 30, Güz, s. 135-167.
- ÖZOĞLU Hakan (2011) *Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası, 150'likler, Takrir-i Sükûn ve İzmir Suikasti*, Çev. Zuhâl Bilgin, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- RENDA M. Abdülhalik (2019) *Günlükler 1920-1950*, Yay. Haz. Aytaç DEMİRCİ - Sabri SAYARI, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TAŞKIRAN Cemalettin (1999) *Millî Mücadele'de Kâzım Karabekir Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- TUNÇAY Mete (2015) *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 7. Basım, İstanbul.
- TURAN Şerafettin (1999) *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap (Birinci Bölüm), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- (2003) *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- UYAR Hakkı (1999) *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, 2. Baskı, İstanbul.
- UZUN Hakan (2006) *Atatürk ve Nutuk*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- ZÜRCHER Erik Jan (2003) *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, Çev. Gül ÇAĞALI GÜVEN, İletişim Yayınları, İstanbul.
- (2009) *Savaş, Devrim ve Uluslaşma, Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*, Çev. Ergun AYDINOĞLU, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- (2010) *Millî Mücadelede İttihatçılık*, Çev. Nüzhet SALİHOĞLU, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Haber-Akşam Postası

İkdam

Serveti Fünun

Son Posta

Tan

Ulus

Vakit

Yeni Sabah

Yücel